

UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Aleš Skornšek-Pleš

mentorica red.prof. dr. Tanja Rener

POLOŽAJ IN VLOGA ŽENSK V ZAHODNO
SAHARSKIH BEGUNSKIH TABORIŠČIH

Diplomsko delo

Ljubljana 2004

Kazalo

1. - Kazalo	2
2. - Misli k diplomski nalogi	4
3. - Seznam kratic	6
4. - Uvod	7
5. - Metodološko-hipotetični del	9
6. - Zgodovinski pregled	10
7. - Regionalno geografske značilnosti	14
8. - Prebivalstvo	14
9. - Kulturno zgodovinska vloga ženske v saharski družbi	18
10. - Saharska begunska taborišča	24
11. - Izobrazba v izgnanstvu	25
12. - Usposobljenost (usposabljanje) Saharskih žensk	29
13. - Zveza Saharskih žensk	33
14. - Primerjava z Alžirkami	37
15. - Izgledi za prihodnost	42
16. - Zaključek	44
17. - Literatura in svetovni splet	46
18. - Intervjuji	49
19. - Prilogi	50
19.1. - zemljevid Minurso, april 2004	50
19.2. - zemljevid UNHCR, april 2004	51

Besede nežnosti neke ženske, ki rojevajo prihodnost:

Žarijo tu pred mojimi očmi in me naposled osvobajajo.

Assia Djebar v Ljubezen in fantazija

Misli k diplomski nalogi

Zgodba Sahark in Saharcev, prebivalcev Zahodne Sahare je tragična in pomilovanja vreden primer tega, kako so strpni, umirjeni in preprosti ljudje prepuščeni na milost in nemilost Združenim narodom in skoraj pozabljeni od ostalega sveta.

Heglova misel, da Afrika ni del zgodovine sveta, saj ne more pokazati zgodovinskega dogajanja in razvoja, je tako predolgo ostala temeljna premisa "zahodnega" razumevanja Afrike. Zato nas ne sme čuditi, da je še pred tremi desetletji britanski zgodovinar Hugh Trevor-Roper¹ ugotavljal, da čeprav bo mogoče nekega dne učiti neko afriško zgodovino, je za zdaj možno pisati zgolj o zgodovini Evropejcev v Afriki, drugo je "samo tema".

Nasprotno dokazuje doslej eno najboljših del o afriški zgodovini, zgodovinarja iz Burkine Faso Josepha Ki-Zerbo, ki je leta 1962 začel pisati zgodovino Afrike in dve leti, kolikor je potreboval, sta se izkazali za veliko premalo za podvig, pri katerem je poskušal predstaviti v eni sami knjigi sintezo afriške zgodovine od začetkov do sodobnosti. Pa tudi zapis Patrica Lumumbe v svojem zadnjem pismu ženi je dovolj zgovoren sam zase. "Nekega dne bo preteklost povedala svoje.....Afrika bo napisala svojo lastno zgodovino."²

Neodvisnost Slovenije (ne)pričakovano predstavlja začetek korenitega preloma z Afriko v Sloveniji, ki ekonomske in geopolitične interese po osamosvojitvi projicira samo na Zahod oziroma Evro-Atlantski ekonomsko-politični prostor. Za slovenski prostor Zahodna Sahara ni zanimiva. Svojevrstna neprisotnost ne govori samo o njenem osiromašenju, temveč o osiromašenju kulturnega in političnega prostora nasploh.

Zavestno odrekanje Afriki je generirano predvsem od znotraj in z njim je Slovenija brez kakršnegakoli premisleka ali širše družbene debate zavrgla dediščino neuvrščenosti. Videnje Afrike v Sloveniji po osamosvojitvi je določeno prav z evrocentristično, pravzaprav etnično, nacionalistično in rasistično ideologijo, ki še kako vpliva na druga družbena področja, v katera se Afrika vpisuje v Sloveniji. Afrika

---

¹ glej <http://www.bbc.co.uk/worldservice/africa/features/storyofafrica/index.shtml>

² glej http://www.africawithin.com/lumumba/last_letter.htm

v slovenskem prostoru obstaja na specifičen način. Afriko pri nas ponazarjajo zgolj ljudstva, revščina, aids, vojne, islam, lakota in ilegalci, v katerih (praviloma) vsako aktivno politično in karitativno poseganje potrjuje le pasivnost recipienta samega. Tudi še vedno smo pod (samo)blokada, zaradi katere je proces spreminjanja podobe o Afriki, obeležen predvsem s preoblikovanjem stereotipnih predstav in predsodkov o Afriki. Številni afriški družbeni problemi in konflikti se zato v Sloveniji še vedno razlagajo kot posledice zaostalosti, pozablja pa se na posledice (neo)kolonializma in sodobnih globalnih ekonomskih in političnih tokov (Brumen in Jeffs, viii:2001).

V letih zasedbe so se Saharke in Saharci ravnali po določenih načelih mednarodnih pravil in nikoli niso za svoj cilj uporabljali metod terorja kot so ugrabitve ali samomorilski napadi. Žal so nekatere zahodne sile povečale svojo vojaško in finančno pomoč ter politično podporo maroškem režimu ter s tem nelegalni zasedbi in vojni proti saharskemu ljudstvu. Maroška brutalnost je bila s tem nagrajena, medtem ko sta bila potrpežljivost Sahark in Saharcev ter njihovo iskanje trajne rešitve spora prezrta.

Saharke in Saharci si ne prisvajajo sveta, skozi katerega gredo. Tudi, ko se kje občasno naselijo, ima njihov postanek mikavni čar začasnosti, ker so vedno na tem, da brez pravega nemira že spet gredo nekam drugam. In tam potem pripovedujejo zgodbe o tem, kako je bilo v krajih, kjer so bili prej. Razen svojih življenj nimajo nobene omembe vredne lastnine in so svobodni ljudje.....

Med Saharkami in Saharci sem preživel nekaj časa in vedno, če se bo le ponudila priložnost, se bom vračal k njim. Ko sem bil z njimi, sem se kolikor se je le dalo izogibal »utrtem potem«, pomembnim osebnostim in visoki politiki. Zato pa sem se rad prevažal na vseh mogočih vozilih, popotoval z nomadi po puščavi, bil v gosteh pri gostoljubnih družinah. Njihovo življenje je eno samo naprezanje, je muka, ki pa jo prenašajo s presenetljivo vztrajnostjo in vedrino.

Seznam kratic

UNMS - Union Nacional de Mujeres Saharaui

(Združenje oz. Zveza saharških žensk)

POLISARIO - Frente Popular para la Liberacion de Saguia el Hamra y de Rio de Oro

(Ljudska fronta za osvoboditev Doline Rdeče in Zlate reke)

OZN - Organizacija združenih narodov

MINURSO - Mision de las Naciones Unidas para el Referendum del Sahara Occidental

(Misija Združenih narodov za izvedbo referendum v Zahodni Sahari)

SADR - Saharska arabska demokratična republika

FLN – Front de Liberation Nationale

(Fronta narodne osvoboditve)

UNHCR - United Nations High Commissioner for Refugees

(Visoki komisariat Združenih narodov za begunce)

Uvod

V zgodovinskih knjigah je malo podatkov o saharskih ženskah, vzroki za tovrstno pomanjkanje pa so različni. Kronistov ženski dogodki niso zanimali, zato jih niso zapisovali. Tovrstni dogodki ne zanimajo niti zgodovinarke in zgodovinarjev, zato jih pri obnavljanju izpuščajo. Nastane vtis, da ženske v zgodovini niso prisotne, vtis, da niso počele nič takega, kar bi jim zagotovilo mesto v zgodovinskem spominu. Na tak način se zabriše njihova vloga, kar po drugi strani omogoča vzdrževanje stereotipnih predstav o ženski naravi. Izpuščanje ženskih imen in dogodkov iz zgodovine ima torej jasen namen v vzdrževanju zelene podobe žensk in ženskosti. Pri Saharkah se zastavi vprašanje pomanjkanja dostopnih podatkov in prepričanja, da so v splošnih zgodovinskih knjigah popisani dogodki, ki so usodni za narod, univerzalni in veljavni za oba spola. V zgodovino namreč pridejo in v njej obstanejo tiste in tisti, ki imajo družbeno moč za definiranje pomembnosti in nepomembnosti družbenih procesov ali posameznih dogodkov. Boj za zgodovino je torej boj za pravico do interpretacije. Ženske so bile v preteklosti vpete v družbeno dogajanje na način, ki razbija stereotipne, ustaljene podobe o njeni naravi in družbeni vlogi. Z odkrivanjem ženske preteklosti se razbijajo sodbe o vlogi moških v zgodovini. Raziskovanje ženske preteklosti ni pomenilo namreč samo dodatka k splošni zgodovini, temveč ji je oblikovalo novo podobo.

Za saharske begunke je izgnanstvo ustvarilo priložnost spremeniti vlogo spolov in razmerij v odločanju pri čemer je največ doprinesla izobrazba. Le-ta je bila v taboriščih prednostna naloga, nuditi vsem ženskam, od najmlajših do starejših možnost, da izboljšajo svoje znanje in da prevzamejo nase večjo odgovornost. Po več kot devetindvajsetih letih izgnanstva so Saharke postale voditeljice v begunskih taboriščih in s tem razblinile stereotipe o begunkah kot nemočnih žrtvah.

Begunke in begunci iz Zahodne Sahare, znani kot Saharke in Saharci, živijo na jugozahodu Alžirije že več kot devetindvajset let po invaziji Maroka in Mavretanije leta 1975. Že od prvih dni izgnanstva so Saharke prevzele pobudo za njihov razvoj in usposabljanje, prvenstveno skozi izobraževalne programe. Begunke delajo zase, kot študentke, ki si prizadevajo doseči svoje cilje in kolektivno, kot učiteljice,

administratorke in matere, ki podpirajo izobraževalni program. Saharke vodijo in nadzirajo izobraževalni sistem, vse od vrtcev do izobraževanja odraslih, za več kot 165.000 beguncev. Združeni narodi navajajo drugačne številke kot vlada SADR in sicer okoli 200.000 Sahark in Saharcev v begunskih taboriščih, okoli 70.000 Sahark in Saharcev pod maroško okupacijo ter okoli 26.400 Sahark in Saharcev v Mavretaniji. Vlada ZDA navaja 250.559 begunk in beguncev v letu 2001 (Fadel, 2001:2).

Saharske ženske so prav tako prevzele pobudo in odgovornost za njihov razvoj in usposabljanje izven šolskih klopi. Eden od primerov je Združenje oz. zveza saharskih žensk (UNMS - Union Nacional de Mujeres Saharaui). Kmalu po izgnanstvu so ženske ustanovile Zvezo in predstavljale svoje interese in borbo za neodvisnost tako doma kot v tujini. Ženske so bile katalizator v dinamičnem procesu sprememb v samih begunskih taboriščih. Te spremembe so pripeljale do novih, drugačnih družbenih vlog, odgovornosti in odločanj. Saharke so dosegle zmanjševanje družbenih razlik skozi svoj vpliv, odločanje in razblinile predstavo o begunkah kot nemočnih ženskah.

Medtem, ko je begunski položaj običajno označen kot odvisnost pasivnih begunk in beguncev od pomoči zunanjih agencij in organizacij, saharska begunska taborišča ne samo, da ovržejo tovrstne domneve, ampak učinkovito združujejo skupno vodenje oz. upravljanje z dodeljeno pomočjo v smeri družbenega razvoja in narodne obnove v okviru taborišč. Vlada Saharske arabske demokratične republike ima tako možnost, da da prednost pomenu saharskih žensk in na ta način takoj podpre spremembe, ki bi bolje vzdržale po-begunsko obdobje.

Z analizo pomembnosti saharske ženske v odnosu do problematike begunstva in vojne je najprej potrebno oceniti vlogo saharske ženske v saharski družbi in tako preveriti, v kakšnem obsegu preživetje in razvoj družbe temelji na njej. Potrebno je tudi oceniti obseg, v katerem sta vojna in begunstvo vplivali na prevzem določenih vlog v javnem življenju in v nadaljevanju primerjati pričakovanja trenutnih in tradicionalnih družbenih vlog. Analize morajo temeljiti na zgodovinskih, antropoloških, politoloških in socioloških dejstvih. Saharke in Saharce bi lahko obravnavali ne zgolj kot begunce glede na to, da so razglasili svojo državo, to je Saharska arabska demokratična republika, z razvitimi institucijami in aktivnostmi za spreminjanje družbene strukture ter uspešno, postopno modernizacijo brez odrekanja svoji

edinstveni kulturni identiteti. Vsekakor je trenutni položaj Sahark in Saharcev označen kot begunstvo in vojna kot kruto dejstvo vsakodnevnega življenja.

Begunke imajo osrednjo vlogo v družini in skrbi za širšo skupnost. Begunke se soočajo s spremenjenimi vlogami, hkrati pa morajo največkrat poskrbeti tudi za ekonomske zadeve, kar je zanje pogosto nova odgovornost. Vendar pa je razumevanje žensk in reševanje njihovih problemov možno le z upoštevanjem problematike spolov, saj v begunstvu prihaja tudi do sprememb v medsebojnih odnosih.

Metodološko - hipotetični del

V zahodno saharška begunska taborišča se nisem odpravil z vnaprej izdelanim konceptom, saj sem ga želel pridobiti kar na kraju samem. Vodilo mojega terenskega dela je bilo, da čim boljše spoznam vsakdanje življenje žensk in njihove vloge na različnih ravneh družbenega življenja znotraj kulture, v kateri obstaja vrsta spolnih ideologij, ki se manifestirajo na najrazličnejše načine in odločilno vplivajo na vloge žensk in odnose med spoloma. Zanimalo me je, kako tradicija, ki se je izoblikovala na podlagi različnih kultur, zaznamuje usodo ženske populacije, saj menim, da je ena ključnih nalog, ki so postavljene pred Saharke, otresti se bremena tradicije in preteklosti, v kolikor ta zavira razvoj, vseeno pa ohraniti lastno identiteto in pripadnost svojemu narodu.

Zahodna Sahara je navkljub svoji etnični pestrosti in kompleksnosti kulture eno manj proučevanih področij, na voljo je malo literature in v njej je ženskam namenjeno bolj malo pozornosti.

Na podlagi dostopne literature in terenskega opazovanja z udeležbo sem skušal v diplomski nalogi preveriti naslednje hipoteze:

- posebne okoliščine begunstva in njegova izkušnja so vodile v večjo socialno kohezijo, osebno avtonomijo in modernizacijo družbenega položaja žensk

- odnos moči med spoloma se je spremenil zaradi izobraženosti saharskih žensk in zaradi vzajemne podpore med ženskami samimi
- zaradi dolgotrajnega begunstva se pojavljajo znaki retradicionalizacije

V diplomski nalogi sem uporabljal primerjalno metodo, analizo in interpretacijo sekundarnih virov ter terensko metodo opazovanja z udeležbo in intervjuji. Metodi, ki sem jih uporabljal v nalogi, sta deskriptivna in komparativna. Z deskriptivno metodo sem predstavil posamezna zgodovinska obdobja, s komparativno metodo pa sem primerjal značilnost Sahark z Alžirkami.

Zgodovinski pregled

Velikanski puščavski prostor, ki povezuje sredozemsko regijo in "črno Afriko"³, so najprej naseljevala črnska ljudstva, za tem pa predvsem berberska ljudstva. Niti rimska kolonizacija (do 5. st.) niti vladavina Bizanca (do 7. st.) nista pustili svojega pečata v Zahodni Sahari. Šele prvi arabski vdori v 7. in 8. stoletju so omogočili delno islamizacijo. Po tem, ko so Idrissidi v 8. stoletju ustanovili kraljestvo Fas, so na tem območju nastale karavanske poti, ki so omogočile razmah srednjeveške trgovine med Magrebom in ganskim kraljestvom ter s tem širjenje islama v "črno Afriko". Sredi 11. stoletja je konfederacija klanov, pod vodstvom Sanhaja Berberov (nomadinje in nomadi iz področja današnje Mavretanije), ustanovila almoravidsko kraljestvo, ki je segalo od Senegala do španskega Ebra in od Atlantika do Alžira. Po menjavi almoravidskega kraljestva z Almohadi, Masmuda-Berberi iz visokogorja Atlas, sredi 12. stoletja so ljudstva Zahodne Sahare živela praktično neodvisno. Po dolgoletnih vojaških spopadih med arabskimi vsiljivci in domačim, berberskim in črnkim prebivalstvom, so med 17. in 19. stoletjem v južnem delu Zahodne Sahare nastali emirati⁴, medtem ko v severnem delu ni obstajala politična ureditev, ki bi presegala klan ali klansko zvezo.

Neodvisnost ljudstev je bila zgolj za kratek čas omejena s prihodom sultana Ahmada el Mansura (1578-1603), katerega vladavina se je raztezala od Maroka do zahodnega

---

³ z izrazom "črna Afrika" mislimo prostranstva južno od Sahare oz. ozemlja t.i. ekvatorialne Afrike (danes se tam nahajajo številne državne tvorbe kot so Mali, Niger, Burkina Faso, Gana, Slonokoščena obala, idr.)

⁴ nomadske državnice, pretežno podrejene arabskim vladarjem

Sudana. Poskusi maroških sultanov, da bi osvojili ozemlja Zahodne Sahare, so segali vse do 19. stoletja. Sicer intenzivni verski, kulturni in osebni stiki med Marokom in ljudstvi na ozemlju današnje Zahodne Sahare, niso dosegli stopnje maroške teritorialne suverenosti nad Zahodno Saharo. O tem pričajo tudi zapisi iz marakeške pogodbe med maroškim in španskim kraljem iz leta 1767: "Njegovo kraljevo Veličanstvo se vzdržuje izrekanju mnenja glede trgovske postojanke, ki jo Njegovo katoliško Veličanstvo želi ustanoviti južneje od reke Noun, ker ne more prevzeti odgovornosti za morebitne nezgode in nesreče, kajti njegova oblast do tja ne seže."⁵ Maroška zahteva po ozemljih Zahodne Sahare ni zgolj zgodovinsko, temveč tudi versko motivirana (Clausen, 1978:6). Od časa almoravidskega kraljestva naprej sta v severni Afriki bili namreč obvezujoči sunitska veja islama in malekitski pravni red. Ko so se v 15. stoletju na afriških obalah Atlantika naselili katoliški Španci in Portugalci, je v Maroku in Zahodni Sahari prišlo do verskega preporoda, ki je spreobrnil do tedaj islamizirane Berbere in Berberke v vnete, dosledno verne muslimanke in muslimane. Nosilci preporoda so bile številne mistične bratovščine, ki so odtelej odigrale pomembno moralno in politično vlogo. Nekaterim ljudstvom pretežno berberskega značaja se je na osnovi njihove pobožnosti in verske izobraženosti, uspelo povzpeti celo na sam vrh družbene hierarhije, kjer so se izenačili s plemstvom arabskih, bojevniških ljudstev.

Kolonialna doba se je zaradi "klimatske in gospodarske nezanimivosti tega ozemlja" (Bučar, 1984:176) v Zahodni Sahari pričela šele leta 1884, ko je Španija po berlinskem kongresu razglasila protektorat nad področjem Rio de Oro in šele takrat ustanovila prve naselbine. Dejansko je bila španska prisotnost sprva omejena zgolj na obalni pas in mesto Villa Cisneros⁶, medtem ko so ljudstva v zaledju ostala praktično neodvisna. Šele pol stoletja za tem, po zavzetju Smare leta 1934, so španske enote nadzirale celotno zahodno saharsko ozemlje. Leta 1958 je Španija zaradi vojaškega pritiska že samostojnega Maroka, saharske osvobodilne armade in nekaterih beduinskih ljudstev, spojila obe pokrajini Španske Sahare, to je Saguia el-Hamra in Rio de Oro v eno enoto in jo razglasila za eno od španskih provinc. Z dekretom iz leta 1962 je Španija delno modernizirala upravo v svoji novi provinci. Vpeljala je institucijo

---

⁵ A Brief History of the Territory and its People; <http://www.arso.org/05-1.htm>

⁶ mesto Villa Cisneros je novembra leta 1884 ustanovil španski kapitan Emilio Bonelli Hernando iz društva afrikanistov in kolonialistov, ko je podpisal dogovor z obalnimi ljudstvi

voljenih mestnih svetov na čelu z županom, ki jih je z matico povezoval t.i. pokrajinski svet (Cabildo). S tem poskusom formalne priključitve Zahodne Sahare kot ozemlja matične države Španije, je slednja "želela rešiti vprašanje tega ozemlja in s tem obiti pravico narodov do samoodločbe in dekolonizacije" (Bučar, 1984:178).

Po času španske kolonizacije, v letih od 1884 do 1975 je bila Zahodna Sahara prizorišče aneksije, agresije in izkoriščanja s strani Maroka, navkljub mednarodni obsodbi in mnogim resolucijam. Gospodarsko se ozemlja niso zdela zanimiva, saj je le ob obali cvetel ribolov. Poleg ribolova, živinoreje, skromnega poljedelstva in pridobivanja soli, so pomembna predvsem šele v šestdesetih letih odkrita nahajališča fosfatov, ki jih cenijo za četrte največje znane rezerve na svetu; prav tako so konec šestdesetih let odkrili bogate sklade železove rude, domnevajo pa celo, da so pod zemljo sladkovodna jezera in v priobalnem pasu nahajališča nafte. Tako je to strateško zanimivo področje postalo tudi gospodarsko zelo pomembno (Bučar, 1984:173).

26. februarja 1976 je prišlo do dokončnega umika Španije, s tajnim madridskim dogovorom, pa sta deželo okupirali Maroko in Mavretanija. Že leta 1975 je pokojni maroški kralj Hasan II. začel naseljevati na tisoče Maročank in Maročanov na ozemlja Zahodne Sahare. Saharsko osvobodilno gibanje POLISARIO (Frente Popular para la Liberacion de Saguia el Hamra y del Rio de Oro), ki je nastalo 10. maja 1973 iz pisanega konglomerata različnih političnih gibanj, se je na svojem drugem kongresu leta 1974 razglasilo za edinega zakonitega predstavnika Saharskega naroda, 27. februarja 1976 pa so sprejeli začasni ustavni akt in razglasili Saharsko arabsko demokratično republiko, ki jo je doslej priznalo več kot sedemdeset držav. Šele leta 1988 je prišlo do sporazuma med Polisariom in Marokom, ki je pripeljal do osnove za pogajanja in prekinitev spopadov, ki velja od 6. septembra 1991. Leta 1989 je takratni Generalni sekretar OZN Perez de Cuellar, predlagal mirovni sporazum in predlagal referendum o samoodločbi, vendar najkasneje čez deset let. Temu je sledil prihod misije OZN za izvedbo referenduma v Zahodni Sahari, imenovane MINURSO. Kljub naporom in ogromnim stroškom do njegove izvedbe vse do danes ni prišlo, saj so bili vsi poskusi zaradi oviranja in zavlačevanja Maroka neuspešni. Roko na srce, pa

tudi politične volje ni bilo, saj so v ozadju interesi velikih političnih sil in zlasti neokolonialnih gospodarskih družb.

Kultura, ki je nastala iz tega stika (to je »hispano-arabska civilizacija«) je polna moči ter izvirnosti in je brez primere pri drugih ljudstvih, ki so bila v stiku z Arabci. Eden od razlogov prisotnosti Španije v Afriki je ta, da sta se obe ljudstvi, Iberci in Berberi, na tleh Iberskega polotoka razumeli in si zaupali. In ko tako gledamo na tovrstno sobivanje, nam postane jasno, da je delitev na Mavre in kristjane le posledica političnih potreb, te pa ne morejo preprečiti pojava osmoze, do katerega je prišlo v vseh slojih, kjer sta se srečevala »brata z obeh bregov Tarikove (to je Gibraltarske) ožine«. Magreb je za špansko politiko še vedno Španija onstran ožine.

Hispano-arabska kultura je tako proizvod ibersko-berberskega etničnega sožitja in hkrati manifestacija španske posebnosti. Ta teza o zunaj časovni enotnosti Španije in Maroka revitalizira idejo, da Španija ni Evropa, da Španija noče biti del materialistične Evrope, ki se začinja onstran Pirenejev. Neki slavni fašistični literat je leta 1943 v reviji *Africa* razodel, kako so z začetkom državljanske vojne Mavri postali prvorazredni Španci (zaradi udeležbe maroških čet na frankistični strani). Zahvaljujoč Mavrom so se Španci tedaj znova srečali s čisto špansko, calderonovsko koncepcijo časti, zlasti kar zadeva ženske, ki da so jih marxisti »grozovito modernizirali«. Maver nam je 18. julija 1936 prinesel virilno koncepcijo, podedovano od klasične in krščanske, romansko-germanske Španije, po kateri je žena nekaj zasebnega, intimnega, poštenega, zadržanega, mati sinov in vojščakov. Maver je prinesel v Španijo svoje ljubosumno in hiperšpansko spoštovanje žene⁷ (Baskar v Driessen:1992).

Spomini na nekdanjo moč in bogastvo španskega imperija ter zavest o zaostalosti in kolonialni neuspešnosti sodobne Španije so v frankistični ideologiji pričakovano proizvedli tudi tezo o moralni superiornosti španske kolonizacije. Poleg spiritualistične linije pojmovanja španske rase je tako obstajala tudi bolj biologistična linija. V njenem okviru je za nas predvsem zanimiva argumentacija, da se superiornost španske kolonizacije nad angleško ali francosko kaže v tem, da se Španci mešajo s koloniziranimi ljudstvi in tako ustvarjajo zlivanje ras, ki pomeni imperialni ideal španstva. Ustanovitelj Falange (španske fašistične stranke) Jose A. Primo de Ribera je tako trdil, da se poslanstvo Španije ne utemeljuje v jeziku, rasi ali kulturi, temveč v

---

⁷ Henk Driessen opozarja, da starejša španska etnografija sploh ni pisala o Berberih tako laskavo. Berberi so postali "plemeniti divjaki" šele po pacifikaciji, naslednji preobrat v slavjenju pa je bil posledica udeležbe maroških čet na Francovi strani (Driessen, 1992)

imperialni poklicanosti mešanja jezikov, mešanja ras in mešanja običajev (Baskar v Driessen:1992).

Regionalno geografske značilnosti

Ozemlje Zahodne Sahare leži na severozahodu afriške celine in meri 252.120 km². Premore le eno naravno mejo in sicer 1.062 km dolgo atlantsko obalo na zahodu. Njene preostale meje so začrtale kolonialne velesile, ne ozirajoč se na geografske in etnične danosti, temveč s stališča politične moči vpletenih sil (Clausen, 1978:2). Na severu in severovzhodu meji na Maroko in Alžirijo (474 km, od tega znaša alžirski del približno 45 km), na vzhodu in jugu pa na Mavretanijo (1570,5 km). Severni del ozemlja Zahodne Sahare tvori 84.000 km² velika Saguia el Hamra⁸ z glavnim mestom El Aiounom (tudi Layounne in El Ayoun) z manj kot s 100.000 prebivalcev⁹, južnega pa s svojimi 184.000 km² Rio de Oro¹⁰, z upravnim središčem v Dakhli, nekdanja Villa Cisneros (Murray, 1988:124-125).

Za Zahodno Saharo, ki predstavlja severozahodni konec Sahare, so značilne majhne reliefne razlike, neznatne padavine, visoke povprečne temperature in znatne štiriindvajseturne amplitude, močni vetrovi, skromna flora in favna ter posledično izjemno redka poseljenost. Pokrajinsko sliko določajo enolične kamnite, gramozne in prodne (Hammada, Reg, Grara) ter peščene (Erg, na jugu Ria de Oro) puščave, z nekaj manjšimi oazami.

Prebivalstvo

Prvotne prebivalke in prebivalci Zahodne Sahare so bili Sanhaja Berberi, Hamiti, ki se v svojem jeziku imenujejo Imazighen ali "svobodni človek". Zgodaj so izgubili svoj etnični izvor zaradi migracij in invazij iz Sredozemlja, Male Azije in subsahelske Afrike. Njihov nepisani jezik je bil sestavljen iz množice dialektov. V srednjem veku so jih preplavili Arabci, Semiti, od katerih so sprejeli islamsko vero in arabski jezik. Kljub temu se Berberi niso popolnoma zlili s Hasanija Arabci in so ohranili lastno identiteto.

---

⁸ orig. (arab.): as-Saqiya al-Hamra; imenovana tudi "Rdeča reka"

⁹ po podatkih iz leta 1982 naj bi bilo prebivalcev in prebivalcev glavnega mesta kakih 94.000

Razlika pa ni več etnična in seveda ne religiozna, temveč kulturna in sociološka. Gre za razliko med mestno trgovinsko skupnostjo in vaško, tribalno. Sultanati turških bejev, ki so temeljili na centralizirani mestni upravi, so arabizirano, berbersko prebivalstvo izrinili v gorate predele in v puščavo, kjer jim je narava sama zagotavljala avtonomijo. To je bolj kot v kulturno ali gospodarsko izolacijo vodilo k politični izolaciji. Le-ta se je izražala v ne priznavanju centralne politične oblasti in v neplačevanju davkov. Sultanati so bili prisiljeni, da so svojo oblast ločevali na bilad-al makhzen, področje, ki je bilo pod nadzorom osrednje vlade in bilad-as siba, ki je bilo nenadzorovano področje le s sporadičnim nadzorom turške oblasti. Prebivalstvo slednjih področij je zaradi islama priznavalo vrhovno religiozno nad oblast sultana, na področju današnje Zahodne Sahare večinoma maroškega sultana, vendar se je politično svobodno odločalo za politična zavezništva in zveze.

Saharska ekonomija je temeljila na pastirskem nomadstvu. S kamelo, ki lahko prepotuje do 65 km dnevno, brez pitja vode do pet dni, v najbolj vročih tednih leta, so nomadinje in nomadi lahko prepotovali velike razdalje med redko posejanimi pašniki in vodnjaki. Kamela je bila predvsem tovorna žival, sredstvo menjave, saharško glavno izvozno blago (poleg soli), vir nomadskega »dietnega« mleka, vir dlake za šotore in usnje. Nomad je bil kot kompas. V svojem stalnem boju z naravo, se je zavedal, da bi še najmanjša napaka lahko zdesetkala njegove črede in najverjetneje vodila v lakoto in smrt. Preživetje v puščavskem prostoru zahteva izreden občutek za smer in poznavanje terena, veščine, ki so pomembno prispevale k uspehom v vojskovanju proti maroškemu agresorju. Poljedelstvo je bilo postranskega pomena za saharško ekonomijo. Med Oued Draa in pokrajino Adrar v Mavretaniji skoraj ni oaz. Majhne količine ječmena so pridelovali v puščavskih depresijah, kjer se je zadrževala voda. Nekatera ljudstva ob atlantski obali so se ukvarjala z ribolovom. Saharke in Saharci so se ukvarjali s trgovino. Menjavali so živali, volno in sol za žito, čaj, sladkor, orožje, lonce, odeje in preproge. Vodili so tudi karavane skozi Saharo. Saharska družba je bila razdeljena horizontalno in vertikalno, v klane in kaste. Na vrhu so bili *svobodni qabael*, poznani kot *ahel mdafa* (oboroženi ljudje) ali *shorfa* (potomke in potomci preroka Mohameda). Slednji so se predvsem opirali na hrabrost in na odličnost roda iz katerega so izhajali. Pod njimi so bili *podložni qabael*, *znaga*, ki

---

¹⁰ orig. (arab.): Wadi adh-Dhahab; imenovana, tudi "Zlata reka"

so bili prisiljeni plačevati za zaščito. Pri dnu družbene lestvice so bile kaste rokodelk in rokodelcev (*maalemin*) in pesnice ter pesniki (*iggawen*), ki so bili povezani s svobodnim *qabaelom*. Najnižje na lestvici so bile sužnje in sužnji (*abid*) in osvobojeni, a še vedno odvisni (*haratin*). Najpomembnejši *ahel mdafa* (oboroženi ljudje) iz svobodnih *qabaelov* so bili *Oulad Delim* (hčere in sinovi Delima), *Izarquien* in *Ait Lahsen*. Najštevilčnejša skupina *shorfa* (potomke in potomci preroka Mohameda) so bili *Requibat* (ki danes predstavljajo največjo saharsko populacijo), *Arosien* in *Oulad Bou Sbaa* skupaj *ahem mdafa* in *shorfa* predstavljata daleč največjo večino Sahark in Saharcev. Edini številčni klan *znaga* so bili *Oulad Tidrarin*. Obstajalo je samo nekaj *maalemin*, *iggawen*, *haratin* in *ibid* (Hodges, 4-5:1991).

Ločitev berberskega in arabskega prebivalstva se je na severu Afrike še poglobila po francoski kolonizaciji, kajti Francozi so menili, da gre pri prebivalstvu za etnične razlike in so zato uvedli različne upravne režime. Zdi pa se, da so v "Francoski Zahodni Sahari" kolonizatorji uvedli različen upravni režim predvsem iz vojaško obrambnih razlogov. Prebivalstvo se je tu mešalo z Beduinkami in Beduini, ki se od Arabk in Arabcev sicer ne razlikujejo po rasi, temveč po načinu življenja, torej po kulturi. Beduinke in Beduini so nomadi s klansko družbeno ureditvijo, ki temelji na genealoškem principu. Klani štejejo od sto do nekaj tisoč pripadnic in pripadnikov, ki vsi izhajajo od istega prednika in se torej pripadnost klanu podeduje. Lastnina zemlje jim je sicer nepoznana, toda klani imajo lahko določeno ozemlje v svoji izključni služnosti. Klanska področja se ne skladajo z modernimi državnimi mejami in Beduinke in Beduini se tudi ne čutijo pripadnice in pripadnike držav, temveč le pripadnice in pripadnike svojega ljudstva, zato so neodvisen politični element, ki ga mnoge države čutijo kot lastno grožnjo. Ekonomski razlogi njihovega načina življenja, upoštevajoč sušo, povzročajo neprestane migracije prebivalstva in zato je dejansko težko ločiti med Saharkami in Saharci, ki izvirajo iz samega področja Zahodne Sahare in tistimi, ki izvirajo iz sosednjih pokrajin Mavretanije, Maroka in Alžirije. Enotno gospodarsko in geografsko ozemlje Zahodne Sahare je bilo z umetnimi kolonialnimi mejami razdeljeno na več političnih in upravnih enot. Ena od teh enot, ki jih je rodil kolonializem, je ozemlje današnje Zahodne Sahare.

Po rasni in etnični pripadnosti lahko prebivalstvo celotne Zahodne Sahare razdelimo v dve skupini: bele Mavre (približno 60 odstotkov) in temne Mavre (približno 20 odstotkov), preostanek tvorijo črnke, črnici, mešanke, mešanci ter Evropejke in

Evropejci. Po načinu življenja se ločijo na stalno naseljene, pol nomade in nomade, pri čemer je meja med slednjimi zbrisana. Prvotno so bili Mavri nomadinje in nomadi, črnke in črnci pa so opravljali pretežno poljedelska in rokodelska dela. Delež nomadinj in nomadov se je v skladu z obstoječimi trendi in razmerami sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja zmanjševal in je znašal v Zahodni Sahari 18 odstotkov (Clausen, 1978:12).¹¹

Španci so našli 8 klanov, razdeljenih na 45 frakcij. Vsak klan se je namreč delil na frakcije, le-te pa dalje na družine. Iz vrst družinskih Starost volijo vodjo frakcije, t.i. šejka, ki vodi frakcijo skupaj z Jemo¹² in ki ustanovi svoje lastno zakonodajno telo *Orf*, ki je dopolnjeval šarijo in ki je izbralo kadijo. Vodje frakcij pa tvorijo klanski svet in iz svojih vrst volijo najsposobnejšega "šejka vseh šejkov", ki skupaj z Jemo odloča o poglavitnih zadevah klana. Poleg Jeme so zahodno saharški klani v predkolonialnem času poznali tudi politično institucijo berberskega izvora, imenovano Ait Arbain ali Svet štiridesetih, ki mu je predsedoval *moqadem*, ki je sklical Svet običajno v obdobjih vojn ali večjih kriznih situacijah, v organiziranju obrambe ali pregonov sovražnika (ghazzi).

Na ozemlju Zahodne Sahare je glede na zadnji španski popis iz leta 1974 živelo le 95.019 prebivalcev in prebivalcev, od katerih je bilo 74.902 (po nekaterih podatkih samo 73.497) Sahark in Saharcev, zvečine nomadinj in nomadov (od tega 38.336 moških in 35.161 žensk), 20.126 Evropejk in Evropejcev ter 1.396 ostalih Afričank in Afričanov. Leta 1960 so našli 18.489 pripadnic in pripadnikov različnih klanov ter 5.304 Evropejk in Evropejcev, leta 1970 59.793 pripadnic in pripadnikov različnih klanov (od tega 32.752 moških in 27.041 žensk) ter 16.229 Evropejk in Evropejcev. Ob tem velja poudariti, da so vsi ti podatki dokaj nezanesljivi.¹³ Po podatkih iz leta 1974 naj bi na kvadratni kilometer površine prišlo le 0,3 prebivalca. Trije največji kraji v deželi so bili El Ayoun z 28.499, Smara s 7.295 in Dakhla (Villa Cisneros) s 5.413 prebivalcev in prebivalcev. Število nomadinj in nomadov je znašalo okrog 13.000, od tega jih je 2.315 živelo v okolici El Ayouna, 2.235 v okolici Bajadora in 1.898 v okolici Smare. Polisario meni, da je številka 73.497 pretirano prenizka, saj je nomadska ljudstva težko prešteti. Opozarja tudi, da ta statistika ne zajema številnih nomadinj in

---

¹¹ tu je potrebno opozoriti na zastarelost teh podatkov in nedostopnost novih zaradi obstoječih razmer

¹² orig. (arab.): Dschama, po špansko Yemaa, iz česar izhaja tudi poslovenjen izraz Jema

¹³ Viri za leto 1960 in 1970: UN General Assembly: Draft Report of the Special Committee on the Situation with Regard to the Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial

nomadov ter begunk in beguncev, ki so se v času štetja nahajali v sosednjih državah.¹⁴

Zanimivi so podatki iz leta 1955, ki so ocenjevali, da na področju ni bilo več kot 23.000 prebivalk in prebivalcev (Gunther, 1955:118).

Kulturno zgodovinska vloga ženske v saharski družbi

Ni lahko orisati jasne podobe saharske ženske v prejšnjem kolonialnem obdobju in razložiti odločilnega vpliva, ki ga je imela v spremembi saharske družbe kot celote. Navkljub obstoju številnih poročil o specifičnih ljudstvih in njihovih deželah, je celotna slika družbe še vedno pomanjkljiva.

Do sedemdesetih let dvajsetega stoletja so skoraj vso sociologijo pisali moški, o moških in za moške. Bilo je razmeroma malo sociologinj, skoraj vse sociološke raziskave so uporabljale vzorce, sestavljene iz moških, in redko so preučevali tiste vidike družbe, ki so posebno pomembni za ženske. Sociologija je v veliki meri zanemarjala ženske. Od zgodnjih sedemdesetih let pa se je število študij žensk in o ženskah močno povečalo (Haralambos, 2001:589).

Opazovanje z udeležbo nam nudi možnost vpogleda v odnose med ženskami. Tudi (ko), če naletimo na opombe o bistvenejših vprašanjih, kot so te, ki navajajo možen obstoj matrilinearne strukture v nekaterih skupinah ali povsem svobodno sklenitev partnerske zveze in njeno razvezo, skušamo vseeno predelati literaturo, ki predstavlja saharske družbene strukture v vsakdanji patriarhalni in hierarhični družbi. Vendarle lahko v nekaterih tekstih najdemo navedbo virov, ki ugotavljajo dejstva, da t.i. Mavri, čeprav muslimanke in muslimani, Malikiti in globoko prežeti s sufizmom, ohranjajo starodaven berberski običaj, povezan s poročanjem in zakonskim življenjem. Na ta način je družba lahko opisana kot matriarhalna in monogamna. Saharska družba je specifična zaradi posebne triangularne med-klanske strukture (vojščaki, modreci, sveti možje, obrtnice in obrtniki ter podložnice in podložniki) in drugačna od ostalih nomadskih skupin v Sahari zaradi svojstvene družbene in kulturne identitete, katera je "plod skupne zgodovine" bojov in zavezništov za kontrolo nad produkcijskimi

---

Countries and Peoples, 2.10.1963, str. 9; za leto 1974 pa: Anuario Estadístico de Espana, Madrid, 1975, str. 408 (Clausen, 1978:15)

sredstvi (voda, pašniki, krma, trgovske poti idr.). V raziskovanju saharke družbe je sicer nujno upoštevati različne pisne vire, ki so na voljo, vendar so te informacije omejene in jih je potrebno dopolnjevati z ustnim izročilom zlasti prednic današnjih saharških žensk. Brez ustnih virov informacij bi težko razumeli razmere, iz katerih so Saharke krenile v proces pridobivanja in obnove zgodovinske identitete.

Dve dejstvi sta neizpodbitni: Saharke so vedno vodile dom in gospodinjstvo, to je šotor in vedno so bile privilegirane skrbnice lastne kulturne tradicije. Voditi gospodinjstvo v neizprosni okoljskih pogojih Sahare, pomeni dolžnost zagotavljanja preživetja družine, kar ni samo stvar spretnosti in izkušenosti postavitve in demontaže šotora, koristne uporabe potrebnih materialov za vzdrževanje in opremljanje z osnovnim pohištvo, temveč tudi načrtovanje, kako skrbno upravljati s hrano in ostalim. To je še kako pomembno za Saharke in Saharce v tem trenutku, ker so nastanjeni v begunskih taboriščih. Na ta način ženska prevzema družbeno in ekonomsko vlogo, ki je integrirana v moških aktivnostih izkoriščanja in iskanja virov preživetja.

Za zahodno miselnost, družbeni odnosi predpostavljajo sodelovanje žensk, medtem, ko je v večini islamskih družb njihova izločitev absolutno uveljavljena z izjemami kot so agrarne družbe, kjer ženska predstavlja pomembne delež v delovni sili. Toda v saharški družbi ima ženska udeležba v družbenem življenju prav poseben pomen. Še posebno pomembno je, da v tem skupnem običaju skoraj po celotnem področju, naseljenem s Saharkami in Saharci, razlika med arabskim in berberskim vplivom ni tako pomembna v tem pogledu. Položaj žensk, kar je skupni dejavnik v celotni saharški družbi, dokazuje njihovo kulturno enotnost in tudi delovanje družbene kohezije, kar je bilo še posebej očitno v obdobju množičnega eksodusa po maroški okupaciji leta 1975. To določa položaj, po katerem se Saharke in Saharci lahko začnejo uveljavljati tako zunaj kot znotraj kot "narod" v modernem pomenu. Druga važna karakteristika je kulturna. Pred prihodom kolonializma so ženske pogosteje kot moški prenašale kulturno izročilo iz generacije v generacijo. Med Saharkami in Saharci, kjer ima osebni ugled izjemno vrednost, pomembnosti kulture ne gre podcenjevati. Kultura ne identificira le skupine, temveč ohranja njene posebnosti.

---

¹⁴ tu mislimo predvsem na begunke in begunce iz vojnih spopadov med španskimi in maroškimi

Kultura ohranja solidarnost (asabiya), ki sodeč po Ibn Khaldun-u (srednjeveški teoretik družbe) vzdržuje moč in kohezijo vsakega posameznika, ki želi biti drugačen od ostalih in kar je še posebno pomembno za nomadinje in nomade (glej B.S. Amoretti, 1987:189). Dejstvo je, da so pogosteje ženske v preteklosti in tudi danes ohranjale ljudsko pesem in plese, kar je v beduinski družbi predstavljalo zgodovinski zapis kulture. Pomembnosti poezije na politični ravni in v procesu narodne identitete ne bi smeli podcenjevati. Vse to postaja vse pomembnejše v pojasnjevanju in oceni današnje politične vloge saharske ženske v primerjavi z njeno šibko institucionalno udeležbo v vodenju klana tako v preteklosti kot tudi danes (glej B.S. Amoretti, 1987:189).

Splošno sprejeto je, da narodna gibanja pospešujejo mehanizme ženske emancipacije (osvoboditve). Pri potrebnih kadrih in njihovi angažiranosti v javnem udejstvovanju ter uresničitvi zamisli in vrednot se v prvi vrsti računa predvsem na ženske. Pri tem ne smemo zmanjšati ali podcenjevati naporov žensk v vodenju civilne družbe v obdobju vojnih aktivnosti.

Saharsko družbo lahko tipiziramo kot družinsko. Razlika je v zavednem tradicionalnem obnašanju saharske ženske, ki se je ponovno pojavilo v novih družbeno-ekonomskih okoliščinah.¹⁵ Za dom in gospodinjstvo je skrbela ženska za katero se je predvidevalo, da bo poskrbela tako za nuklearno družino kot za širšo okolico. Tudi še danes begunska taborišča funkcionirajo podobno. Kultura, ki krepi in pomaga vzdržati težke življenjske pogoje, zagotavlja, da bo ženska tista, ki bo poskrbela za preživetje. Beduinska tradicija, prekinjena s kolonializmom, se je v dobršnem delu saharske populacije ponovno uveljavljala kot potreben dejavnik upora in kot sredstvo, po katerem ocenjujemo, koliko in kako doseči spremembe. To tradicijo so po spominu obnovile ženske, ki želijo prenašati kulturo iz roda v rod. Na tak način se ustvarja socialna kohezija, ki ima nekaj podobnosti v trenutnem zgodovinskem okolju, v katerem je pridobitev narodne identitete pogojena s splošno (masovno) zavrnitvijo preteklosti, začeni s procesom delne, a odločne (učinkovite) dekulturnacije, tako da jo je težko ustaviti. Posledica tega je, da begunsko situacijo izkoristijo kot izkušnjo, ki jim bo pomagala k uresničitvi učinkovitega, uspešnega in modernega načina življenja. Prav tako je dolžnost saharskih žensk, da izkoristijo položaj in soustvarjajo moderno

---

oboroženimi silami v letih 1957/58 po maroški osamosvojitvi leta 1956

nacijo in državo. To se odraža v mnogih različnih vidikih njihovih življenj: sprejem materinstva kot politične nujnosti (potrebe) kot tudi družbene pomembnosti (posledice). Obvladovanje položaja, v katerem enakost pravic in dolžnosti dejansko obstajata in dopustiti resničnost dejstvu, pogosto težko razumljive izjave, da bo prihodnost pripadla novemu političnemu subjektu, ki je bil preganjan in zatiran. To še ne pomeni, da so Saharke in Saharci začeli pot osvoboditve kot jo pojmujejo na Zahodu, procesi družbene emancipacije Sahark so hkrati podobni in različni od »zahodnega modela«.

V saharški družbi izstopajo zelo močne ženske osebnosti katerih individualnost se staplja v skupnosti, ki se razdajajo družini in tako poskrbijo, da sistem funkcionira. Skupnost ima vedno prednost pred posameznico ali posameznikom. Vpliv družine na življenje posameznice ali posameznika je veliko večji kot v zahodnih družbah. V islamskih državah je posameznica ali posameznik proizvod družine, ki bo vedno poskrbela zanjo ali zanj.

Tradicionalne strukture ne dovoljujejo individualiziranih življenjskih poti in čeprav pomenijo podrejenost moža in žene, izvirno pomenijo sistem varnosti oziroma zaščite. Tradicionalnim strukturam je v klanski ureditvi osnova tako imenovana razširjena družina ali klan in vključuje vse, kar razumemo pod besedo solidarnost in medsebojna odvisnost. Sorodniki pomenijo obliko socialne varnosti. Posameznica ali posameznik morata ravnati po določenih normah, ki veljajo v družini oziroma skupnosti. Sistem socialne varnosti je tako razvit, da se lahko kosa z najrazvitejšimi sodobnimi državami. Ta sistem deluje, ker brez njega posameznica oziroma posameznik ne bi mogel preživeti.

Večina zdravstvenih dejavnosti v bolnišnicah je v rokah žensk in vsakdo, ki vsaj malo opazuje, vidi, da je tudi »alternativna« terapevtska praksa razširjena med ženskami. Gre za tradicionalno medicino, ki ima podlago v rabi rastlin in anorganskih sredstvih ali v naravni terapiji, še posebno tisti, ki se prenaša iz roda v rod. Tovrstne prakse ne izvajajo šolane zdravnice in zdravniki kot dopolnilo uradni medicini, toda upoštevajo njeno kulturno-politično vrednost, preprosto morda zaradi pomembnosti (Bachir Abderrahmarr, direktor bolnišnice v Rabouniju, 14.3.2001). Dejstvo je, da so tovrstna

---

¹⁵ študijski obisk taborišč Biancamaria Scarcia Amoretti v maju 1985

zdravila narejena iz rastlin in mineralov, najdenih v Sahari, doma, v prostoru, kamor se želijo vrniti. Njihova imena niso bila nikoli pozabljena, občutek resničnosti dežele, od koder so bili pregnani, se tako ohranja in prepričanje, da je življenje tam mogoče, se podaja naprej, čeprav se zdi drugim sovražna in težavna. Saharke in Saharci razumejo to deželo in vejo, kako iz nje pridobiti želeno. Nekoč so očetje in sinovi iz fronte v Zahodni Sahari prinašali v taborišča zelišča in minerale, da so matere lahko učile svoje hčere priprave tradicionalnega zdravilstva.

Drugi primer zadeva verski običaj čaščenja, čeprav tovrsten izraz dejansko ni najprimernejši. Kot prejšnji primer, se tudi ta ni ponovno uvajal ali nadaljeval in je prej spomin na običaj, to je romanje na grobove svetih mož. Ženske, ki so pripovedovale o tem običaju, mu pripisujejo bolj družabni kot pa religijski značaj. Namen romanj ni pomemben zaradi religijske simbolike, temveč zaradi priložnostnih srečanj, druženja in prenašanja pozdravov. Med starejšimi ženskami vlada večja nostalgija po tovrstnih romanjih kot pa po trdno grajenih stavbah, ki so jih gradili španski kolonizatorji. Romarke so se poznale med seboj in vedele so, da pripadajo isti kulturi z lastnim jezikom. Tudi to je nitka skupne zgodovine, ki jo Saharke ohranjajo pri življenju.

Zavedajoč se dejstva, da svojo emancipacijo lahko dosežejo le z narodno osvoboditvijo, so Saharke nemudoma pričele z antikolonialnim bojem, prevzele pobudo v številnih vstajah in nasprotovanju španski dominaciji. Bile so aktivne udeleženske v množičnih demonstracijah za neodvisnost, ki so se pričele 17. junija 1970 v El-Aaiunu in katerih cilj je bila oslabitev kolonialnega sistema. Odgovor na te demonstracije je bil brutalen in krvav. Nekaj demonstrantk in demonstrantov je bilo pokončanih pod streli španske vojske, več sto ljudi je bilo priprtih in mučenih, a niti zatiranje niti zastraševanje nista mogla ustaviti železne volje Sahark, ki so se vse od oboroženega upora 20. maja 1973, deset dni po ustanovitvi Polisaria, odlikovale po svoji nezlomljivi volji. Sodelovale so v aktiviranju in organiziranju množic, v prispevanju obilne materialne pomoči revoluciji v njenem odločilnem obdobju. Medtem ko je Polisario s svojim akcijskim programom, v katerem so se zavzemali za vzpostavitev avtentične nacionalne enote, poddržavljanje rudnega bogastva, pospeševanje industrializacije, subvencioniranje kmetijstva, izboljšanje socialnih pogojev, še zlasti žensk v okviru republikanske, socialistične, islamske,

zunanjepolitično nevtralne, nacionalne države z aktivno udeležbo množic, žel velike politične uspehe, so bili njihovi vojaški uspehi zaradi pomanjkanja materialnih sredstev sprva omejeni (Agaila Bo-Ila, El-Aaioun, 15. marec 2001).

Saharke niso omahovale in so se pridružile tajni politični organizaciji in dosegle njeno vodilno (avantgardno) vlogo. Saharke so primer borbe proti kolonialnemu sistemu. Razdeljevale so letake, urejale časopise, lepile plakate, obešale zastave idr. Organizirale so naloge zveze in tajne priprave na množične demonstracije v okupiranih mestih, ki jih je nadzirala policija ali vojska. Ženske so bile nenadomestljiva pomoč borkam in borcem Ljudske armade saharske osvoboditve. Bile so zadolžene za orožje, prenos streliva in rezervnih delov med skrivališči, za oskrbo bork in borcev na bojiščih in za posebne naloge, naperjene proti kolonialnim silam v najbolj nedostopnih krajih. Zahvaljujoč njihovi opreznosti je večina Saharskih domov postala varno zatočišče za borke in borce ter ranjenke in ranjence. Njihov prispevek revoluciji je bil več kot radodaren. Odrekle so se svojemu imetju za revolucijo, šivale so obleke borkam in borcem in izdelovale obutev za njih. Ko se je španski kolonializem že poslavljal, so se ženske zopet izkazale. Med obiskom preiskovalne misije Združenih narodov v maju in juniju 1975, so bile Saharke tiste, ki so bile ponovno v prvih vrstah množičnih demonstracij, zavračale španski kolonializem, maroške želje po ozemlju in odločno zahtevale neodvisnost. V najtežjih časih so Saharke branile osvobojena mesta La Guera, Bir Enzaran in Tichla in zagotavljale varen umik tisočih civilistov do zbirnih mest Oum Dreiga, Guelta in Tifariti, ki jih je maroška vojska zločinsko bombardirala (Agaila Bo-Ila, El-Aaioun, 15. marec 2001).

»Medlo se spominjam našega bega iz Zahodne Sahare. Tam sem bila rojena in stara komaj sedem let, ko smo bili prisiljeni v begunstvo, zato se teh dni ne spominjam najbolje. Bežala sem z mamo, brati in sestrami. Oče se je boril proti Maročanom. Čeprav sem bila še otrok, sem se prav dobro zavedala, da smo bili v veliki nevarnosti in da moramo bežati pred Maročani, ki si želijo naših hiš in naše lastnine. Ves dan in vsak dan so bile priprave na beg naša edina skrb. Opazila sem, da so vsi okrog mene prestrašeni in da je mama skrila pomembne dokumente. Otrokom nam je bilo zaukazano, da ne smemo o očetu nič govoriti. Med begom sem izkusila maroško preganjanje in bombardiranje. Tovrstne izkušnje so zaznamovale moje otroštvo in me izoblikovale za vse življenje. Mnogo stvari se je spremenilo; moj dom, šolanje,

prijatelji in nenazadnje okolje. Vse se je spremenilo brez vnaprejšnjega opozorila, tako rekoč čez noč. Nenadoma mi je bilo otroštvo vzeto in znašla sem se v popolnoma drugačni situaciji. Prisiljena sem bila v beg in v spremembo domačega okolja. Že kmalu sem morala živeti v meni neznani deželi. V begunskih taboriščih ni bilo šol in varnosti pred marošskimi napadi» (Hendu, Dakhla, 21. marec 2001).

Saharska begunska taborišča

Pomembna podrobnost saharke zgodbe je okolje, v katerem so kot begunke in begunci že devetindvajseto leto. Kruta pokrajina jih je spremenila ter izolirala in tudi zavarovala samo obvladovano ozemlje, osredotočeno na priprave za novo državnost. Saharska begunska taborišča niso eno veliko taborišče, temveč štiri avtonomna taborišča, ki jih upravlja Polisario v jugozahodnem delu Alžirije. Taborišča obsegajo območje približno 210 kvadratnih kilometrov in so od Tindoufa, najbližjega mesta, oddaljena 30 kilometrov. To območje saharke puščave se imenuje hammada in je bilo razumljeno kot nemogoč življenjski prostor, saj letne temperature presežejo 50 stopinj Celzija, s silovitimi peščenimi viharji in mrzlimi zimskimi vetrovi. Navkljub tem krutim razmeram jo Saharke in Saharci imenujejo dom že devetindvajseto leto.

Po ocenah Visokega komisariata za begunce je v taboriščih med 165.000 in 200.000 prebivalcev. Razdeljena so, kot že omenjeno, v štiri taborišča *wilaye* (province) vsako imenovano po mestu v Zahodni Sahari: Smara, Ausserd, El-Ayouin in Dakhla. Vsaka wilaya je razdeljena v *daira* (okrožje) in ta v *haye* (soseske). Vsaka pod razdelitev je poimenovana po mestu iz Zahodne Sahare. V vsaki wilayi so vladne pisarne, vrt (kjer se skuša pridelovati zelenjava) in administrativni center oz. "mestna hiša". V vsaki dairi je bolnišnica, vrtec, osnovna šola, proizvodni ter distribucijski prostori in vladni prostori. V sklopu haya oz. soseske, ima vsaka družina svoj tradicionalni šotor (jaima) in iz peščenih zidakov narejene pritlične stavbe ki so običajno večnamenske. Poleg štirih taborišč je tu še politični in administrativni center, kjer ima svoj sedež vlada Saharske arabske demokratične republike imenovan Rabouni. Tu imajo med drugim prostore tudi Združeni narodi in saharški rdeči polmesec ter glavno skladišče za vso humanitarno pomoč. Ločeni od taborišč in Rabounija so tri najpomembnejše izobraževalne institucije; 27. februar, ženska strokovna šola in dve srednji šoli; 9.

junij in 12. oktober. Vsaka šola je imenovana po pomembnih datumih saharske zgodovine. 27. februar označuje ustanovitev Saharske arabske demokratične republike, 9. junij je dan spomina na padle v vojni in 12. oktober dan narodne enotnosti.¹⁶

Poleg dobro razvitega izobraževalnega sistema, Saharke in Saharci tudi zdravju namenjajo veliko pozornost. V vsaki dairi je bolnišnica, v kateri delajo Saharke in Saharci, ki so se šolali v tujini. V Rabouniju je glavna in najbolj opremljena bolnišnica in v Dakhli, najbolj oddaljenem taborišču, druga največja.

Očitno je, da je Polisario vlagal v razvoj in oskrbo naroda v izgnanstvu. Šole, bolnišnice, dnevni centri in muzeji so v vsakem od taborišč. Struktura taborišč omogoča Saharkam in Saharcem vzdrževanje videza "normalnega" življenja. Taborišča so ustvarila nove priložnosti za otroke, odrasle in še posebno za ženske, da uresničijo svoje izobraževalne cilje. Saharska begunska taborišča niso označena le kot »model učinkovite lokalne vlade« temveč tudi kot »svetovno najbolj urejena begunska taborišča«, (Brazier, 1997:14) od koder Saharke in Saharci dokazujejo »sposobnost oz. zmožnost narodne obnove« (Harell-Bond, 1981:1). Saharke, tako kot vlada v izgnanstvu, priznavajo povezave med preteklostjo, sedanostjo in prihodnostjo in so odločene zagotoviti trajne možnosti sodelovanja v javnih zadevah, tudi po vrnitvi v Zahodno Saharo.

Izobrazba v izgnanstvu

Saharke so prepričane, da je njihova večja stopnja izobraženosti prispevala k določenim spremembam in dosežkom, ki so jih izkusile kot begunke. Oris saharskega izobraževalnega sistema v izgnanstvu služi poudarku ženskih priložnostih na povečanih in razširjenih možnostih prenosa moči skozi različna obdobja begunstva in priprav na vrnitev v domovino. Po skoraj stoletni španski kolonizaciji je le-ta zapustila Zahodno Saharo neizobraženo, brez ustreznih, šolanih učiteljev in samo nekaj Saharcev je bilo izobraženih, od tega le peščica žensk. Predvideva se, da je bilo ob španskem umiku, leta 1975, kar 90% Sahark in Saharcev nepismenih. Thomas in Wilson (1996) ocenjujeta kar 99% nepismenost. Španija ni vodila podatkov o

---

¹⁶ glej <http://www.arso.org/05-3.htm>

izobraženosti, Saharke in Saharci pa verjetno namenoma podcenjujejo stopnjo pismenosti v obdobju kolonizacije, da bi dokazali, kako neizobražene jih je ob umiku pustila Španija. Prav tako lahko Saharke in Saharci dokazujejo, koliko so sami dosegli na področju izobraževanja kot neodvisna, čeprav država v izgnanstvu. Ob izbruhu spopadov, se je vlada Saharske arabske demokratične republike soočila z dvojnimi izzivi, z vojaškim bojevanjem in vsesplošnim izobraževanjem. Vse od prvih dni izgnanstva je Polisario posvečal veliko pozornost izobraževanju z ustanavljanjem šol pod šotori, s pošiljanjem na študij na alžirske fakultete in opismenjevanjem starejših. Polisario se je zavedal, da mora dvigniti izobrazbeno raven v pripravi na vrnitev v osvobojeno Zahodno Saharo. Želel je tudi zagotoviti storitveno dejavnost, da se bodo nemočne in nemočni lahko počutili koristne. Prezrti s strani Španije, je bila sedaj priložnost na strani Sahark in Saharcev, da izobrazijo lastne, sebi potrebne poklice in odločajo zase. Medtem, ko so bile za časa španske kolonizacije le štiri deklice vpisane v »špansko-saharsko« srednjo šolo v letu 1974 (Firebrace, 1985:30) pa so si ženske pridobile znanje v kampanji opismenjevanja odraslih v taboriščih. Izobraževanje je splošno in obvezno za vse otroke. Narodna zveza saharških žensk spodbuja žensko gibanje v javni sferi in mnogovrstno udeležbo žensk v organizaciji delovanja taborišč (npr. razdeljevanje in gospodarjenje s humanitarno pomočjo, delati kot zdravnice, učiteljice in izdelovanje izdelkov umetne obrti za prodajo v na novo vpeljani »taboriščni« ekonomiji). Le-ta je zaskrbljena, da bo po vrnitvi v domovino udeležnost žensk v javnih in političnih funkcijah omejena.

Podobna izkušnja v Nikaragvi je pokazala, da je obdobje revolucije ali vojne, čas sprememb, še posebej v izobrazbi. Ko so Sandinistke in Sandinisti spodnesli diktaturo Samoze, so si kot prednost zastavili preobrazbo nikaragovske družbe (Carnoy in Torres 1990:315). Prednostne naloge niso samo opismenjevanje, temveč tudi številna sredstva vcepljanja vrednot revolucije. Izobrazba je "prinesla očitne dokaze najbolj marginaliziranim skupinam Nikaragve, da jih bo revolucija sprejela in spremenila njihova življenja na boljše" (Carnoy in Torres, 1990:337).

Iz podobne perspektive je Polisario izvajal izobraževanje v begunskih taboriščih, da bi pripravili posameznice in posameznike in družbo kot celote na neodvisno Zahodno Saharo.

Zgodovina saharskega izobraževalnega sistema je razdeljena v štiri obdobja. Prvo obdobje je trajalo od leta 1976 do 1979 in je imelo poudarek na izobraževanju otrok. Da bi ublažili pritiske na izgradnjo družbe v izgnanstvu, so pošiljali čimveč, kolikor se je le dalo študentk in študentov na študij v tujino. To je omogočalo mladini, da je študirala, se umaknila z vojnega območja in s tem neprimernim življenjskim pogojem. S tem, ko je večina študentk in študentov prejela štipendije ali druge oblike pomoči, predvsem od zaveznikov kot npr. Španija, Alžirija, Kuba in Libija, je Saharska arabska demokratična republika usmerila pozornost na programe izobraževanja odraslih. Tovrstne programe je izvajal Polisario, predvsem branja in pisanja v hassaniyi in kasneje še v španskem jeziku. Tovrstni programi niso imeli za cilj samo opismenjevanje, temveč prenos znanja na generacije begunk in beguncev, ki bodo še prišle. V tem obdobju je bila večina moških na bojiščih in zato je bila izobrazba žensk bistvenega pomena za vzdrževanje in vodenje begunskih taborišč in družbe kot take. Po letu 1979 je bil cilj vsesplošno opismenjevanje, prevzem alžirskega učnega načrta za begunske šole in osnovna oprema šol. V drugi fazi, v obdobju med leti 1979 in 1985 je bilo šolanje organizirano že v vseh taboriščih, ministrstvo za šolstvo pa ga je še intenziviralo. V tem obdobju je bilo med izobraževalnim kadrom kar 80% žensk. Tak trend se je nadaljeval do poznih osemdesetih oz. do sklenitve premirja leta 1991. Moški diplomanti, ki so se vrnil s študija v tujini ali demobiliziranci, so po tem obdobju začeli poučevati. Kakorkoli že, večina vseh, ki so poučevali na vseh stopnjah izobrazbe, pa so še vedno ženske.

Tretje obdobje, imenovano tudi najpomembnejše obdobje, zaznamuje obdobje, ko so ženske prevzele najpomembnejše vloge v taboriščih. Skrbele so za otroke in ostarele, bile so učiteljice in administratorke. Oblikovale so, izvrševale in nadzirale izobraževalni sistem. Čeprav zgodnji učitelji in učiteljice niso bili najpripravnejši in najboljši za to delo, so se naučili občutka pripravljenosti in zavezanosti izobraziti otroke. Da bi izboljšali svoje znanje in veščine, so izkoristili pripravljenost nekaterih evropskih držav, da jih dodatno usposobi in pripravi ali pa so se usposabljali v taboriščih od izkušenejših. V zgodnjih osemdesetih so se vrnile prve diplomantke in diplomanti iz tujine in pričeli s poučevanjem. Te študentke in študentje, izšolani za načrtovanje, pedagogiko in psihologijo, so s seboj prinesli nove ideje in učne metode, ki so jih delili z ostalimi učiteljicami in učitelji v taboriščih. Obogatili so učne procese in odprli nove možnosti izobrazbe v samih begunskih taboriščih.

Za najvišjo točko saharskega izobraževalnega sistema velja obdobje v letih 1988/89. V tem obdobju je bila udeležенost otrok v izobraževalnem sistemu 100%. Begunke in begunci so se "ustalili" v taboriščih. Zdravje in nedohranjenost nista bila več kritična. Alžirska in evropska pomoč, še posebej španska humanitarna pomoč, je bila še vedno dovolj za oskrbo taborišč. Begunke in begunci so se usmerili na izobrazbo in razvoj. Druga generacija diplomantk in diplomantov se je vrnila s študija v tujini z novimi izkušnjami in znanji. Vsi otroci so bili deležni strokovnega poučevanja s strani izšolanih učiteljic in učiteljev v novih šolah, opremljenih učilnicah in z ustreznimi pripomočki. To obdobje je začetek četrte faze, ki traja od leta 1989 vse do danes. V začetku devetdesetih je ministrstvo za izobrazbo določno oblikovalo pravila, področja odgovornosti in nadzorstvo v izobraževalnih procesih, saj se je pokazala potreba po preoblikovanju le-tega. Alžirski šolski sistem ni bil povsem ustrezen za saharsko družbo in potrebno se je bilo odločiti, kaj v njem spremeniti in ga približati potrebam. V izobraževanje je bilo vključeno poučevanje saharske zgodovine in geografije. Nove šolske knjige od prvega do tretjega razreda so bile napisane, a ne natisnjene zaradi pomanjkanja finančnih sredstev. Saharska arabska demokratična republika je ponosna na dosežene rezultate. Kampanja opismenjevanja je bila neverjetno uspešna in dandanes znata skoraj vsaka Saharka in Saharec brati in pisati.

Razvoj izobraževanja v taboriščih lahko označimo tudi v treh fazah; težka, povprečna in dozorela. Prva, težka faza zaznamuje obdobje izgnanstva, ko še ni bilo učiteljic in učiteljev, malo študentk in študentov in malo sredstev oz. pripomočkov. Celo v takšnih pogojih se je izobraževalni proces razvijal. Druga faza je "povprečna", ko so se nekateri odrasli in otroci želeli izobraževati in ko izobraževalni proces še ni bil vsesplošen, splošno razširjen. Trenutno, "dozorelo" fazo zaznamuje obdobje, ko imajo vse begunke in begunci interes in voljo po izobraževanju in ko vsi otroci obiskujejo pouk.

Učinkovita notranja organizacija v taboriščih je doprinesla k uspehom izobraževalnih programov. Koordinacijo nad celotnim izobraževalnim sistemom v taboriščih vodi in izvaja ministrstvo za izobrazbo Saharske arabske demokratične republike. V vsaki wilayi ima ministrstvo svoj Organ, ki ga vodi t.i. direktorica oz. direktor izobrazbe. Le-ta ima svoje osebje za naslednja področja: inšpektorice ali inšpektorje za vsak učni predmet, za kadre, za materialna in učna sredstva ter predstavnico ali predstavnika

za vsako učno stopnjo. Vsako šolo vodi in upravlja šolski svet, ki ima višjo funkcijo kot predstavnica ali predstavnik za vsako učno stopnjo. Starši iz vsake daire tvorijo t.i. izobraževalni odbor, ki deluje vzajemno s šolsko direktorico ali direktorjem wilaye in se sestaja mesečno. Na srečanjih učiteljice in učitelji izpostavijo probleme in težave, ki jih rešujejo skupaj s starši. Ko je bil oče dveh otrok vprašan o sodelovanju med starši ter učiteljicami in učitelji, je odgovoril, da bi bil primernejši izraz, sodelovanje med materami ter učiteljicami in učitelji. Ženske so poglavitne udeleženke izobraževalnega sistema in matere so tiste, ki se udeležujejo srečanj in ki so članice izobraževalnih odborov. Ženske so najbolj dosledne tako doma kot v izobraževalnem procesu. Skrbijo za otroke, delajo v šolah in se udeležujejo srečanj.

Do šolskega leta 1995-1996 so otroci v taboriščih lahko obiskovali vrtec, osnovno in srednjo šolo. Dnevna nega in vrtec je namenjen otrokom od rojstva do šestega leta in jih pripravlja na osnovno šolo, ki ima šest razredov. Od leta 1996 v taboriščih ni več srednjih šol zaradi pomanjkanja učnih sredstev, potrebnih za nemoteno poučevanje. Učenke in učenci nadaljujejo šolanje v Alžiriji in drugod v tujini ali pa Polisario poskrbi za njihovo usposabljanje v taboriščih.

Odločitve Polisaria v zvezi z izobraževanjem v prvih dneh begunstva so imele korist za vse Saharke in Saharce. Izobraževanje mladih in starih, fantov in deklet je ustvarilo vzdušje strpnosti in visoko vrednotenje sodelovanja in dosežkov saharških žensk. Kot študentke, učiteljice administratorke in kot matere so ženske oblikovale hrbtenico izobraževalnega sistema, ki je pospeševal rast in razvoj Sahark in Saharcev v izgnanstvu.

Usposobljenost (usposabljanje) saharških žensk

Izkušnja begunstva in osredotočenje Polisaria na izobrazbo je "vodila" ženske na individualno in kolektivno usposabljanje na različnih področjih življenja. Spremembe so se doživljale na domovih, v šolah, lokalnih in nacionalni vladi kot tudi v predstavništvih Polisaria po svetu. Dostop do izobrazbe je bila zlasti (posebno) koristna za ženske. Istočasno so ženske v taboriščih prevzele nove položaje in vpliv. Ker je bila večina moških na bojiščih, so ženske nase prevzele večino odgovornosti. V

vseh pogledih so vodile in bile udeležene v vodenju taborišč, od razdelitve humanitarne pomoči, zdravstvene oskrbe, poučevanja in vodenja lokalne politike. Sčasoma so prekinile s tradicijo, ki jih je omejevala samo na dom. Pojavljale so se kot voditeljice, organizatorke življenja v taboriščih. Alternative preživetju ni bilo. Sprva so bili moški nezaupljivi, toda ko so videli ženske, ko popravljajo šotore, nosijo vodo, poučujejo, razdeljujejo humanitarno pomoč in se udeležujejo političnih razprav, so začeli spodbujati napredek in razvoj žensk. Ko so dokazale svoje zmožnosti in sposobnosti, so storile pomemben korak za svoj napredek. Med problemi, ki so se v zvezi s tem pojavljali, je bil prav gotovo največji odnos med možem in ženo na eni strani ter ženo in sorodniki na drugi strani. Najbolj problematična pa je bila vloga zaposlene ženske same, saj se je naenkrat znašla v položaju, ko je bila prisiljena odigrati več vlog hkrati. Kot žena, mati, delavka in gospodinja ter poleg tega še kot članica skupnosti. Nekateri možje so se pritoževali zaradi izgubljene avtoritete, odkar je žena postajala enakovredna.

V pogovoru s predsednikom Abdelazizom (9. april 2004) se je le-ta zahvalil Saharkam za njihovo udeležbo v boju za doseg neodvisnosti in večkrat ponovil dano obljubo o nadaljevanju podpore ženskam v njihovi politični, ekonomski, družbeni in kulturni vlogi v izgradnji saharske družbe in razvoju dežele (kar zagotavlja že ustava SADR iz leta 1999). Izjavil je, da so dosežki in pridobitve žensk nepreklicni in da jih nihče ne more zmanjšati ali poskusiti preobrniti.

Stvaren dokaz povečane moči žensk je bila sprememba poimenovanj. Običajno je bil otrok sin ali hči očeta. Če je bil oče Mohammeda Ahmed in mati Fatma, se ga je imenovalo Mohammed, sin Ahmeda. Vendar se je med vojnim obdobjem, v času moške odsotnosti, spreminjalo oz. menjalo poimenovanje. Tako je bil Mohammed imenovan Mohammed sin Fatme. V patriarhalni in patrilinearni družbi kot je saharska je imela takšna sprememba velikanski pomen. Po premirju leta 1991, ko so se moški z bojišč začeli vračati k družinam, se je praksa poimenovanj vračala k ustaljenim navadam. Čeprav se spremembe morda ne bodo obdržale, so pomemben primer kulturne moči, ki so jo ženske dosegle v obdobju begunstva.

Primer iz dekliškega internata šole 9. junija ponazarja razvoj v spremembi moči razmerij med spoloma. 600 deklet v imenovani šoli je bilo spodbujenih, da postanejo bolj samozavestne. Sodelovale so v odločitvah v predstavniških strukturah internata. V vsaki od spalnic, kjer je med 30 in 35 deklet, so le-te razdeljene v štiri manjše skupine. Vsaka od skupin si izbere svojo vodjo, ki poroča vodji spalnice. Vodja spalnice je izvoljena s strani deklet v spalnici. Da vodi različne predstavnice, učiteljice in učitelji ter ostalo administrativno osebje internata izberejo eno izmed deklet, da predstavlja celoten internat. Po besedah ravnateljice internata, je predstavnica izbrana po svojih sposobnostih, izobrazbi, spoštovanju in obnašanju. Tovrsten sistem udeležbe omogoča mladim dekletom, da izkusijo volitve, sprejem odločitev, predstavljanje in vodenje. Danes je mnogo ženskih vodij na položajih tudi zaradi pridobljenih izkušenj iz mladosti.

V šoli 9. junij potekajo tudi računalniški tečajji za ženske. S podarjeno opremo iz Španije se lahko do sedem žena udeležuje posebnih računalniških tečajev. Namen je dvakraten; učijo se osnovnega rokovanja z računalnikom, ki jim poveča njihov lastni razvoj in nadgrajuje strokovno znanje, kar jim bo omogočilo zaposlitvene možnosti po referendumu. Po drugi strani pa delajo za Polisario, kot so knjiženje podatkov, izdelava stenčasov ipd., kar je medsebojni, dobre dejni dogovor. Ženske so izkazale interes po računalniškem izobraževanju in se želijo naučiti kolikor je le mogoče. Razmišljajo o prihodnosti, o svojih karierah v neodvisni domovini. V tem primeru bodo ženske v dobrem položaju za potegovanje za službe v rastoči računalniški industriji, če in ko se vrnejo v Zahodno Saharo.

Izobrazba predstavlja bogastvo novih možnosti za ženske. V preteklosti so imele možnost izobraževanja le v verskih šolah. Nadaljnje izobraževanje jim je bilo nedosegljivo. Z dosežki revolucije, svobodo izražanja in novimi možnostmi po samodokazovanju, so ženske dosegle najvišjo stopnjo izobrazbe v vsej saharski zgodovini.

Bolj, ko so ženske izobražene, večji občutek imajo, da je delo njihova človeška dolžnost in pravica. Zaposlena ženska je zaradi samozavesti in neodvisnosti pri izbiri dela manj odvisna od družinskih stališč in navad. Največja ovira je strah za otroke, ko so ženske na delu in varstvo, medtem, ko so zdoma. Ustanovljeni so bili zavodi, vrtci, ki temeljijo na prostovoljnem delu. To je ena od posledic družbenih sprememb, ki so ustvarile nuklearno družino namesto prejšnje, razširjene. Spremembe v družbi,

vrednotah in navadah so omogočile nove vrednote in odnose, ki temeljijo na medsebojnem razumevanju in delitvi obveznosti ter posameznikovih vlog v družbi.

Izobrazba ni cenjena samo pri mlajši generaciji, temveč poveličevana tudi pri starejših. Mnogo starejših žensk, ki jim je bilo v času španske nadvlade odrekana možnost izobraževanja, pravijo, da so zadovoljne, ko vidijo mlade rodove žensk študirati. Priznavajo, da je Polisario dal njihovim hčeram možnost izobraževanja. Da bi ponazorila svoje besede, je stara mama citirala besede iz Korana: "Znanje moraš iskati, pa čeprav na Kitajskem!" Oseba mora stremeti k izobrazbi navkljub razdalji, stroškom ali težkim pogojem. Za saharsko mati to pomeni, da je ločena od svojih otrok, ker študirajo v oddaljenih krajih kot so Havana, Madrid ali Frankfurt. Žrtve so bile potrebne, da se bo prihajajoče rodove lahko izobrazilo doma. Ženske, ki so bile na začetku bojzljive in nenaklonjene temu, da pustijo svojim otrokom študirati v tujini, sedaj vidijo pozitivne rezultate. Izučene kot inženirke, zdravnice, učiteljice, psihologinje, so ženske v boljšem položaju za pogajanja o novih vlogah med spoloma. Odnos moči se je spremenil zaradi izobraženosti saharskih žensk in zaradi vzajemne podpore med ženskami samimi. Fatma Mahdi, predsednica Zveze saharskih žensk je dejala (6. aprila 2004), da dekleta, ki študirajo v tujini, nimajo problemov, ko se vrnejo, ker so še vedno v sebi Saharke. »Kubanke« (tiste, ki so študirale na Kubi) pa se počutijo kot »osebe, ki ne spadajo v družbo« in kar nekaj jih je svojo vrnitev opisalo kot korenit kulturni šok. Ne samo zaradi njihovega pogleda, na katerega je vplivala seksualna politika na Kubi, temveč zaradi kritike do določenih tradicionalnih običajev, ki so bili »ponovno izumljeni« med njihovo odsotnostjo. Trdile so, da se je mehlfa (tradicionalno žensko oblačilo) nosilo šele po poroki, deklice starejše od enajstih let pa so jo že sedaj nosile. Ko so se »Kubanke« za kratek čas vrnile v devetdesetih zaradi evidentiranja kot upravičenke do udeležbe na referendumu o samoodločbi, jih je večina zavrnila spremembe in so zavrnilo nošenje mehlfe. Zaradi tega so bile s strani družine in sosedov označene kot razdiralne tujke in nespoštljive do tradicije. Potrjevanje tradicije se je dopolnilo z nedavno spremembo v plačilu dote (mehr). Le-ta je že skoraj izginila oz. bila le simbolična, a razvoj trgovine v taboriščih, ki jo je spodbudilo dolgotrajno premirje in negotovo čakanje, je vplival na poročne prakse. Ženske v Zvezi goreče razpravljajo o ponovni oživitvi plačila dote in jo zavračajo kot nevarnost za mlada dekleta. Plačilo kupnine za nevesto bi utegnilo imeti nasprotni učinek samim reformam, ki zahtevajo svobodno in prostovoljno odločitev

ženske za poroko. Kupnina bi lahko povzročila, da bi si starejši in bogatejši moški izbirali mlada dekleta, ki bi zaradi pritiskov družine popustila in se poročala zaradi denarja.

Zveza Saharskih žensk

Druga pot do vzpostavitve vpliva, ki so si ga zagotovile Saharke, je skozi njihovo lastno organizacijo, Zveze saharskih žensk (UNMS - Union Nacional de Mujeres Saharaui). Zveza, ustanovljena leta 1979, deluje tako na narodni kot mednarodni ravni. Vanjo so vključene skoraj vse polnoletne ženske v taboriščih, na osvobojenih ozemljih (Polisario nadzira tretjino ozemlja Zahodne Sahare) in tudi tiste, ki so ostale pod maroško okupacijo. V begunskih taboriščih in ozemljih, ki jih nadzira Polisario, je cilj Zveze svetovanje in dvig zavesti žensk. Tako kot vsa druga politična telesa so predstavnice Zveze voljene na rednih demokratičnih volitvah. Najvišji organ – generalni kongres Zveze je sklican vsako tretje leto, na njem ocenijo minulo obdobje, si zastavijo nove cilje in izvolijo vodstvo. Drugi organi, regionalni ter lokalni kongresi, generalni sekretariat in izvršilno telo Zveze pa se, potrebam primerno, sestajajo pogosteje. V nasprotju z nacionalno politiko, ki se velikokrat zdi preveč trmoglavo načelna in premalo elastična, je politika Zveze pragmatična in usmerjena k postopnemu doseganju ciljev. Zveza intenzivno sodeluje z vladnimi in nevladnimi ženskimi organizacijami po svetu, predvsem na področjih zaščite človekovih pravic, boja proti militarizmu, seksizmu in rasizmu, promocije saharskih prizadevanj in pridobivanja sredstev za humanitarne projekte. Na domačem terenu je poglobitni cilj Zveze zasidranje pridobljenih državljskih in spolno specifičnih pravic v zakonodaji Saharske republike. Pri tem sta največji oviri pomanjkanje samozavesti in pa negativna naravnost določenega dela moške, zvečine starejše populacije. Vpletenost religije v politično in posvetno življenje je minimalna, pa tudi šege in običaji so ženskam naklonjeni. Moški, ki dvigne glas ali roko nad ženo ali, bog ne daj, nad otroke, se bo kesal vse življenje. Tako dejanje je povsem legitimen razlog za razvezo in nepremostljiva ovira za vnovično ženitev. Saharska družba že od nekdaj favorizira miroljubno koeksistenco in reševanje sporov.

Organizacija dela Zveze se širi tudi v s strani Maroka okupiranega dela Zahodne Sahare skozi radijske oddaje, v katerih se obvešča o dosežkih saharskih žensk. V tedenskih oddajah imajo ženske v taboriščih možnost obveščati ženske v Zahodni Sahari o svojem begunskem življenju, o vlogah žensk v taboriščih in svojih uspehih. Saharke, ki so bile maroške ujetnice in ki jim je uspelo prebegniti, pričajo, da je ta radijski program najučinkovitejše sredstvo komunikacije z ženskami na zasedenih ozemljih.

Skozi druge "tajne kanale" Zveza saharskih žensk vzdržuje stike z ženskami na okupiranih področjih in na ta način spremlja zlorabe, izginotja in mučenja. V mednarodni areni se Zveza zavzema za človekove pravice in pravice žensk. Saharke sodelujejo na mednarodnih konferencah, forumih, delavnicah in dogodkih po vsem svetu. Zveza je platforma ženskih interesov v begunskih taboriščih in prizadevanjih po solidarnosti z vsemi ženskami po svetu.

Zveza saharskih žensk ima možnosti, da postane politično odločujoč dejavnik pred in po referendumu. Zveza lahko ponudi svojo izbiro izražanja ženskih pogledov in potreb v povezavi z izvedbo referenduma in prehodnega obdobja v neodvisni domovini. Kot članice-posameznice in skozi kolektivno organizacijo si Saharke prizadevajo za lokalno in transnacionalno usposobljenost.

Kako je bila takšna preobrazba mogoča? V preteklosti, ko so bile Saharke in Saharci večinoma nomadinje in nomadi, so Saharke imele pomembno vlogo v družbi in opravljale isto delo kot moški. Ženske so skrbele za družino in za osrednji del nomadskega življenja, to je za šotor. Saharska "svobodna razlaga" islama je odprla prostor ženskam, da postanejo osrednja figura doma, v šoli in v taboriščih na splošno. Saharke so že v preteklosti imele pravico zahtevati razvezo zakona in s to tradicijo nadaljujejo še danes. Po poroki so lahko obdržale očetov priimek in svojo osebnost. Kupnina za nevesto, ki jo je moral plačati zaročenec, je bila njena last. Zakonska zveza je nastala na osnovi pogodbe med možem in ženo. Moževa pravica do razveze je pomenila trimesečno čakanje (trimesečni menstrualni cikel, namenjen predvsem preverjanju nosečnosti; v tem času se je namreč potrdilo, ali je žena noseča ali ne). Pred tem ločitev ni bila dokončna.

V večini muslimanskih kultur razvezana ženska postane družbeni parija. Toda v saharski družbi je bolj spoštovana kot neporočena devica in še bolj privlačna. Nedvomno je izkušena ženska boljša kot ženska, ki jo moraš še naučiti odnosov z

moškimi. Izkušena ženska je bolj cenjena kot ženska, ki je šele naredila prve korake v odnosu, pravijo Aabed Hamadi el-Khalil in prijatelji (Smara, 3. april 2004). Glede na to, da je običajno moški pobudnik poroke, lahko čaka. Gotovo je, da bo prej ko slej našel nevesto, četudi bo moral plačati določeno ceno za zamudo, tako da bo poročil žensko, ki je že bila poročena ali žensko s kakšno pomanjkljivostjo. Izbira partnerja je svobodna. Oče ali brat snubca zaprosi očeta dekleta za njeno roko, a tudi v primeru ne strinjanja se fant in dekle lahko poročita, a v tem primeru ne moreta pričakovati pomoči nevestine družine. Dogovorjenih porok dandanes več ni, morda le še na jugu med nomadskimi Saharkami in Saharci (Mohamed Beissat, veleposlanik SADR v Alžiru, 29. marec 2004). Dekle so po tradiciji »zahtevali« in jo »dali« v zakon. Oče za možitev godnih hčera se je lahko igral s časom in bil izbirčen pri izbiri partnerjev svojih hčera in na ta način podaljševal ugodne priložnosti, saj je bil on tisti, ki je dobival ponudbe. Vendar je njegov »proizvod« sčasoma izgubljal na vrednosti, bodisi zaradi slovesa, da ni na »prodaj« ali pa zgolj zaradi posledic staranja. Kadar sta si dve sestri tesno sledili v letih, so se starši, razen v primeru invalidnosti ali pa bolezni, skušali izogniti temu, da bi mlajšo hčer oddali, preden starejša ni poročena ali pa vsaj zaročena. Vrednost dekletu raste tudi s številom njenih bratov, varuhov njene časti in zaveznikov njenega bodočega moža ali pa zgolj zaščitnikov, ki bi ob najmanjšem prepiru prišli urediti stvari.

Poroka je eden največjih družbenih dogodkov v življenju skupnosti in čeprav je vojna pustila svoj vpliv, poročna slavja še vedno trajajo po nekaj dni navkljub omejenim sredstvom. T.i. odbori za nabavo, kulturo, obrt, družbene dejavnosti in zakonitost so odgovorni za izvedbo poroke in za doto, ki jo ženin plača (koze, odeje, oblačila) neposredno ženi in mora v treh mesecih po poroki zgraditi hišo. Kje jo bo zgradil, je njegova odločitev, a večinoma se odločajo za gradnjo v bližini ženinih sorodnikov. Do vselitve v novo hišo mladoporočenca živita pri ženinih starših oz. enem izmed bratov. Žena s poroko običajno, ne pa nujno, prevzame možev priimek. Poročna slovesnost se dogaja v šotoru ob prisotnosti dveh žena iz odbora za zakonitost, ženina, neveste in kadija. Po branju iz Korana sledi zaprisega oz. privolitev ženina in neveste. Po vzklikih veselja gre nevesta v šotor staršev, kjer se preobleče v črno-belo poročno obleko, kjer jo porišejo s heno in si nadene podarjen nakit. Zvečer prijatelji, sosede in sorodniki spremljajo ženina na slavnostni prostor, kjer ga že čaka nevesta. Tu pijejo čaj, se pogovarjajo, žgejo kadilo, pojejo in plešejo. Naslednji dan vsi sodelujejo

v tradicionalni igri skrivanja neveste in ženin jo mora najti. Slavje se konča z zabavo za nevesto in njene prijateljice in pripravo prostora za mladoporočenca. V primeru razveze, ki ne predstavlja sramotnega dejanja, odide mož in zapusti ženi vse premoženje. Tudi po razvezi je možki dolžan skrbeti za bivšo ženo in otroke, le v primeru ponovne ženine poroke samo za otroke. Sicer skrb za vzgojo otrok prevzame mati. Za Saharke je pravica do poroke in razveze neodtujljiva pravica. Saharska družba prakticira monogamijo, poligamija je sicer dovoljena, a zelo redka v saharški kulturi. Spolno življenje pred poroko ni običajno in med tradicionalisti velja kot nespodobno in zvestoba partnerja postane vprašljiva. Sicer mlajši niso preveč zahtevni glede »častnih zadev« in edino, kar je moč storiti, je pokazati ljubosumnost. Tudi sicer so manj občutljivi glede simbolnih in političnih funkcij poroke, ker jih bolj zanimajo njene praktične funkcije. Pri tem posvečajo dosti večjo pozornost osebnim lastnostim ženina in neveste (Nadjet Hamdi, Smara, 31. marec 2004). Mladostniki, ki prakticirajo spolnost, uporabljajo kontracepcijo. Primerov HIVa ali AIDSA ni. Abortus uradno ni prepovedan, a se običajno ne prakticira. Če že, le do 3-4 tedna nosečnosti in še to običajno zaradi zdravstvenih težav (Khadija Hamdi, Smara, 2.april 2004).

Mnoge Saharke rodijo doma ob pomoči ostalih žensk, pogosto zaradi pomanjkanja transportnih sredstev, ki bi jih odpeljala do bolnišnice. Tudi zaradi izobraževanja in dviga zavesti se jih vse več odloča za nadzorovano rojstvo v bolnišnici. Sedmi dan po porodu pripravijo veliko slavje, kjer, tako veleva tradicija, novorojencu stari starši, tete in strici izberejo ime. Pri tem stari starši uporabljajo paličice, na katera zapišejo predlagana imena. Mati miže potegne eno izmed paličic in tako otrok dobi ime. Poleg obreda poimenovanja je med Saharkami in Saharci še vedno prisotno darovanje soncu, ki je v vsakem primeru, tudi če otrok umre prej, kot dobi ime. Štiridesetdnevna prepoved izhoda iz hiše po porodu, kot ga pozna ostala islamska kultura, med Saharkami in Saharci nikoli ni bila prisotna.

»Saharke stojimo za svojimi možmi zgolj v simbolnem pomenu, saj smo med najbolj osvobojenimi muslimankami v svetu. Ne zakrivamo si obraza, nosimo make-up, smo poslanke in predstavljamo 90% svetovalcev, ki vodijo begunska taborišča. »Pravoverne« islamske države se že pritožujejo nad našim položajem. Religija ne bi smela zatirati žensk, ampak bi morala biti »kot oblačilo, kot neke vrste zaščita«. Islam

je kot obleka, ki jo nosimo, ki je zelo udobna. Naličimo se zato, da bi bile všeč moškim, da bi bile zapeljive. To razumem kot pravico, kot svobodo. V nekaterih pogledih smo Saharke bližje Evropejkam kot Arabkam. Saharke in Saharci verjamemo, da je religija zelo osebna zadeva. Gre za osebno stvar med človekom in njegovim stvarnikom - kreatorjem. Gre za miselnost v nomadskih družbah. Vsakdo ima svoj, sebi lasten islam. Saharke in Saharci spoštujemo druge religije. Tu je že skoraj nepretrgana prisotnost cerkvenih skupin iz vsega sveta, še posebno iz ZDA, ki zadnja štiri leta okrog Velike noči skupno molijo za mir in rešitev saharskega vprašanja. Strpnost v saharski družbi ni nekaj novega, ampak je nekaj, kar vseskozi negujemo. V strpnih družbah kot je naša, prevladuje sredina, ne skrajnost. To pomeni spoštovanje drugačnosti, pa naj gre za vero ali pa za ideje.» (Leila, diplomirala v Rusiji, Smara, 9. april 2004).

Važen element, ki priča o privilegiranem položaju žensk v saharski družbi, je nedvomno njihova učinkovita in polna udeležba v odločanju, vloga, ki je izključno njihova, ko so moški odsotni in je deljena, ko so prisotni (Balac 1993:12). Vendar navzlic uradni vladni podpori ženskemu gibanju, so članice Zveze saharskih žensk večkrat namignile, da imajo drugačno mišljenje kot predsednik Abdelaziz glede nepreklicne vloge dosežkov žensk izhajajoč iz zgodovinskih in medkulturnih primerov. Skrbijo jih slabe izkušnje Alžirk iz narodnoosvobodilne vojne. Kakorkoli že, če upoštevamo kako SADR in Zveza saharskih žensk lahko zagotovita, da bodo dosežki žensk dolgotrajni, je pomembno omeniti, da medtem, ko vlada ponosno in samozavestno navaja stopnjo dosežkov žensk v saharski družbi, se Zveza saharskih žensk popolnoma zaveda mej tovrstnih uspehov.

Primerjava z Alžirkami

Favret je leta 1967, pet let po neodvisnosti zapisala: "Družinske strukture so se komajda spremenile v preteklih sto letih; vztrajanje pri enakih usmeritvah in načinu življenja je bilo za posameznico in posameznika edino vodilo" (glej Charrad, 2001:179).

Tako kot v Tuniziji in Maroku so tudi v Alžiriji na prvo mesto postavili narodno osvoboditev in tako odložili odločitve o položaju žensk do popolne suverenosti. Udeležba žensk v antikolonialnem boju je vzbudila upanje v enakopravnost med spoloma po dosegu neodvisnosti, le-ta pa se niso izpolnila. Namesto tega so deljena mnenja političnega vodstva pripeljala do blokade sprejema zakonodaje o družinskih razmerjih, ki je trajala več kot dve desetletji, od začetka šestdesetih pa vse do leta 1984. Več poizkusov sprejetja nacionalne, enotne zakonodaje o družinskih razmerjih, ki bi definiralo tudi položaj žensk, se je izjalovilo. Leta 1981 so ženske organizirale narodni odpor predlaganemu zakonu. Čeprav je le-ta vplival na sprejem konzervativnega predloga zakona, pa v končni fazi ni mogel preprečiti njegovega sprejetja leta 1984.

Po neodvisnosti leta 1962 je tako imenovano Reformistično gibanje pod vodstvom Shaykh Ben Badis-a želelo ohraniti tradicionalno vlogo ženske v alžirski družbi (Merad v Charrad, 2001:184). Zagovarjali so vedenjske vzorce, ki so jih razumeli kot zaščito kulture, kot sta npr. zakrivanje obraza in izoliranost ženske. Tudi med izobraženci so njihove ideje pozele navdušenje. Reformisti so želeli izboljšati družbene odnose, ki so jih krivili za propad družbenih običajev med Alžirkami in Alžirci, kot sta prostitucija in uživanje alkohola. Predlagali so, da bi poučevanje žensk z verskimi teksti obnovilo alžirsko kulturo in ozdravilo družbeno zlo, ki ga je pustil francoski vpliv. Tudi drugačna mnenja so se slišala v obdobju od 1920 do 1950 kot manifestacija podpore ženske emancipacije. Predstavitev le-teh se je začela v dvajsetih predvsem s strani v Franciji izobraženih razumnice, ki so se imenovalle Mlade Alžirke (Lazreg in Prochaska v Cherrad, 2001:184). Delovale so v presledkih do petdesetih let. Zavedale so se političnih zapletov v zvezi z reformami v kolonialnem obdobju, a so vseeno zahtevale spremembe in izboljšave statusa alžirskih žensk. Gibanje ni predlagalo konkretnih predlogov reform, temveč je predvsem obžalovalo in grajalo položaj žensk v alžirski družbi. Javna obsodba prisilnih porok in porok otrok v časopisu *Republique Algerienne* je sprožila val člankov v zvezi z emancipacijo žensk. V istem obdobju, to je v petdesetih, je znana pisateljica Djamelja Debeche organizirala konferenco na to temo. Zavezane narodni osvoboditvi so njene somišljenice upale, da bo neodvisnost prinesla več svobode za ženske. Niso zahtevale takojšnjih sprememb svojega položaja, ker so menile, da politične razmere še niso dozorele. Zavedale pa so se potreb po spremembi zakonodaje, če želijo izboljšati svoj položaj v prihodnosti.

Med narodnoosvobodilno vojno so bile ženske aktivne udeleženke v organizaciji odporniške mreže. FLN - Fronta narodne osvoboditve je izrazila hvaležnost ženskam za njihov prispevek v vojni, kot je zapisano v enem od uradnih besedil: "Z ganjenostjo in občudovanjem pozdravljamo pogum naših sester, ki so aktivne udeleženke, včasih z orožjem v rokah, v posvečeni borbi osvoboditve naše domovine." (Izjava na kongresu Fronte narodne osvoboditve, Soumman, 20. avgust 1956) (glej Charrad, 2001:185). Dejansko pa ženske v tem obdobju v razpravah Fronte narodne osvoboditve niso zahtevale uresničitve sprememb svojega položaja. V istem obdobju je Fronta narodne osvoboditve v svojih vrstah vztrajala pri posebljanju ženske kot skrbnice alžirske kulture in jo dojemala kot zatočišče iz pogubnih posledic kolonialne prevlade. Upanje na spremembe zakonodaje o družinskih razmerjih in razširitev pravic žensk se je ponovno pojavilo po neodvisnosti leta 1962 kot pompozna deklamacija o enakopravnosti v socialistični Alžiriji, ki se je širila v političnih razpravah, ki so vsebovale izjave o ženskah. Zaradi udeležbe žensk v antikolonialni vojni je bilo mnogo Alžirk in Alžircev prepričanih v spremembe po koncu vojne. Nujen predmet razprave o odnosih med spoloma je bila reforma islamske družinske zakonodaje in posledično pravice žensk. V političnih govorih so se sklicevali na udeležnost žensk v antikolonialni vojni. Obrambni minister je leta 1963 izjavil: "Alžirka si je zaradi svoje učinkovite udeležbe v boju za narodno osvoboditev zaslužila državljanske pravice. Vloga ženske ni več stvar polemik" (glej Charrad, 2001:187).

Fronta narodne osvoboditve je povečevala vlogo mudžahidinj. Djamila Bouhired, ena izmed slavnih mudžahidinj je leta 1963 potovala po arabskih deželah kot heroina in bila postavljena v vrsto socialističnih simbolov kot Mao Ze-dong in Fidel Castro. Leta 1964 je predsednik Ben Bella na srečanju Fronte narodne osvoboditve izjavil: "Osvoboditev žensk je problem, rešitev pa je uvod v katerikoli socializem" (glej Charrad, 2001:188).

V Alžiriji ni bilo feministične tradicije v modernem pomenu, ustanovljene pa so bile različne skupine pritiska. Celo mudžahidinje so postavljale narod na prvo mesto in položaj žensk na drugo. Kot je dejala Djamila Bouhired, mlade Alžirke niso imele časa razpravljati o svojem položaju. Domovina je bila potrebna obnove. Tudi levičarsko usmerjene Alžirke, predvsem iz imigrantskih družin, delavke in študentke in čeprav

marxistke, so le težka našle povezavo med Engelsovimi tezami, ki so jih prebirale in trenutnim položajem v Alžiriji. Razpravljale so o tem, kako organizirati socializem v Alžiriji. Ko so razpravljale o ženskah in družini, so se ukvarjale predvsem s patriarhalno in fevdalno strukturo alžirske družbe, strukturo, ki so jo dojemale kot oviro socializmu in modernim oblikam družbene organiziranosti.

Za Alžirke je veljala islamska družba kot tista, ki si prizadeva za prepoznavanje in priznanje ter spoštovanje žensk. Zavzema se za harmonijo in složnost med spoloma namesto tekmovanja. Zavedale so se podrejenosti žensk in so želele to popraviti, vendar na način, ki mogoče nekoga, za katerega je islam izvor te podrejenosti, preseneča. Nerade so razlikovale med žensko in družbeno zatiranostjo. Podpirale so trditev, da je to, kar se je zgodilo ženski, del družbenega procesa, v katerem ni bilo pravih islamskih principov. Njihovo poslanstvo je bilo pripomoči k islamizaciji, ki se bo zgodila z aktivno soudeležbo na vseh področjih družbenega življenja. To ni bil samo poziv ženskam, naj ostajajo na svojih domovih, ampak je pomenil, da bodo tako izboljšale in spremenile žensko vlogo v družini, kot matere in žene. Alžirke niso manjvredne, so enako pomembne, le na drugačen način.

Saharke v preteklosti niso bile prezrte, temveč bolj enakovredne partnerke v primerjavi z Alžirkami. Tako so bile hitro pripravljene prevzeti nase odločno in neodvisno vlogo v taboriščih. Nekateri Saharci trdijo, da so bile ženske vedno odločne. Kakorkoli že, dolgotrajen proces učvrstitve, ki ima svoje korenine v nomadski preteklosti, se je pospešil v izgnanstvu. Z begunstvom se je razširilo območje življenja, ki so ga nadzorovale in usmerjale ženske in proces intenzivnih sprememb se je tako pričel. V begunskih taboriščih so ženske imele možnosti braniti in zagovarjati svojo moč in vpliv izven domene družine in šotorja. Postale so učiteljice, politične predstavnice, administratorke, in glavarke družine. Vsekakor so bile ženske vedno pomembne osebnosti v saharški družbi, toda kot begunke so si bile sposobne izbojevati vpliv in položaj in se razvijati v vseh smereh. Saharke trdijo zase, da so zaradi družbenega okolja, stopnje izobraženosti, dela zunaj doma in zaradi visoke politične udeležbe poznane v Magrebskem in arabskem svetu zaradi njihove "odprtosti in samostojnosti". Živ primer sposobnosti, ki je pripeljal ženske izven begunskih taborišč, je čedalje večje število predstavnic Polisaria v Evropi. Begunke so

dokazale svojo individualno in kolektivno sposobnost oz. usposobljenost tudi zunaj saharskih meja. Tovrstni primeri kažejo kako nesreče, kot so vojne in izgnanstvo, lahko dejansko odprejo možnosti ženskam, da ustvarijo ali razpravljajo o novih družbenih vlogah in položajih. Kot rezultat begunstva je Polisario zbiral pomoč po svetu, aktiviral mednarodno skupnost, še posebno ženskam in otrokom pa je posvečal skrb za izobrazbo. Nova družbena moč in vpliv sta se pojavila, ko so ženske prevzele pobudo za organizacijo begunskega življenja. Begunstvo in razseljenost sta postali priložnost Saharkam.

Navkljub ustavnemu priznanju spolne enakosti je med razgovorom s Fatmo Mahdi (6. aprila 2004), le-ta poudarila, da je devetindvajsetletno begunstvo predolgo, a ne predolgo za spremembe družbenih in osebnostnih zavesti, saj si ženske še vedno ne zaupajo zadosti in ne volijo žensk v lokalne vlade. Trenutno sta v vladi SADR le dve ženski; Ministrstvo za kulturo in šport vodi že svoj drugi mandat Mariem Saleek H'mada, državna sekretarka za socialo in emancipacijo žensk pa je Mahfouda Mohamed Rahal, kar je tudi nova funkcija v vladi od leta 2003. Prva ministrica je bila Nemo Ould al-Joumani, ki je vodila ministrstvo za zdravje v letih od 1982 do 1985.

Da bi spodbudili žensko samozavest in zavest ostalih žensk, Zveza saharskih žensk priznava potrebo in odločenost, da se preko ustavnih in zakonskih sprememb izkorenini žensko nevednost, ki je gotovo največja ovira ženskemu razvoju tako v taboriščih kot po dosegu neodvisnosti. Khadija Hamdi (direktorica centra 27. februarja in žena predsednika SADR) v pogovoru (6. aprila 2004) namiguje na to, da niso vse ženske izkoristile priložnosti izobraževanja odraslih, npr. zaradi obveznosti doma ali psihološkega pritiska. Medtem, ko je Zveza saharskih žensk poskrbela za otroške jasli in s tem olajšala izobraževanje in zaposlovanje žensk, so varstvene ustanove številčno nezadostne in matere so tako še vedno odvisne od sorodnic in sorodnikov, da skrbijo za otroke, medtem, ko one delajo ali se izobražujejo. Zveza nadaljuje s svojo prednostno nalogo in namerava povečevati udeležbo odraslih žensk v procesih izobraževanja in zdravstvenih programih v vseh taboriščih. Kakorkoli že, če Zveza in SADR nadaljujeta z izobraževanjem žensk, je prav tako potrebno zagotoviti, da deklice ne bodo prej zaključile s šolanjem kot dečki. Ustrezni ukrepi morajo biti zagotovljeni že sedaj in preprečiti je potrebno morebiten ponoven predčasen izpis

deklic iz šol po vrnitvi v domovino. Kakorkoli že, medtem, ko demokratično okolje v taboriščih trenutno omogoča predstavitev različnih pogledov beguncev samih, bo obdobje po vrnitvi v domovino obdobje, ki bo težavnejše zaradi različnih izkušenj in življenjskih pogledov Sahark in Saharcev, ki so ostali v okupirani Zahodni Sahari.

Izgledi za prihodnost

Je tovrstna sprememba moči in družbenih vlog začasna ali se bo obdržala? Kakšne bodo reakcije, učinki v saharški družbi? Saharke in Saharci so begunke in begunci že skoraj tri desetletja, sprememba v družbenih odnosih je bila postopna. Možje so imeli priložnost opazovati in koristiti ženske dosežke. Videli so taborišča preživeti in delovati pod ženskim vodstvom. Čeprav so si ženske predstavljale te spremembe kot trajne, priznavajo, da so njihovi dosežki ogroženi. Po premirju leta 1991 so se moški začeli vračati z bojišč in pričeli z ženskami "tekmovati" za službe. Zaradi tega razloga in pričakovanja referenduma je Zveza saharskih žensk organizirala že nekaj konferenc, na katerih so razpravljali o tem, kako naj ženske obdržijo dosežke in nadaljujejo z izboljšavami. Zveza vodi projekte zagotavljanja ženske udeležbe v neodvisni Zahodni Sahari. Večina Sahark pravi, da ne bodo dopustile razvrednotenja svojih dosežkov in da ne bodo moškim dopustile, da jih izločijo, prikrajšajo v prihodnosti. Izpostavljajo Alžirke, ki so bile prav tako izobražene, odprtega duha in aktivne v revoluciji, toda, ki so v neodvisnosti izgubile vse, kar so dosegle. Saharke se aktivno pripravljajo na naslednje obdobje, poskus zaščite dosežkov, ki so si jih izborile. Kakorkoli že, čutijo povečano tekmovalnost, za katero pravijo, da je povzročila, da "»podvojijo napore in vložijo več napora v svoje delo«.

Ženske so izrazile željo prikazati svoje sposobnosti na vseh področjih in si tako zagotoviti svoje mesto v družbi. Vendar pričakujejo morebitni spor po vrnitvi v Zahodno Saharo, napetosti in nesoglasja med tistimi, ki so tam ostali in begunkami ter begunci (Malkki, 1995b). Ko je večina Sahark in Saharcev sprejela odločitev, da zapusti Zahodno Saharo ob maroški invaziji, v letih 1975/76, se jih je nekaj odločilo ostati. Kaj je s temi, ki so ostali? Kakšna je domovina, v kateri nisi begunka ali begunec? Kako jo označiti? (Malkki, 1995b). Ti, ki so ostali, so imeli možnost dobiti plačane službe, služiti denar, kupiti avto ali hišo. V nasprotju z razmerami v taboriščih

je večina takšnih priložnosti bila omejena samo na odrasle moške in ne na mlade in ženske. Ti, ki so ostali v Zahodni Sahari, se zdijo »bogati« v primerjavi z »revnimi« begunci. Kakorkoli, v mnogih pogledih imajo saharški begunci, še posebno ženske in mladi, boljše življenje kot njihovi sorodniki v Zahodni Sahari.

Napetost, ki se bo pojavila, bo med ženskami-begunkami in ženskami, ki so ostale v domovini. V skoraj treh desetletjih trdega dela so begunke razvile močno delovno etiko. Delajo izven domov, skrbijo za otroke in družino in vzdržujejo dom. Večina žensk si želi nadaljevati z delom, ko se vrnejo v domovino, toda želijo prejemati plačilo zanj, kajti v taboriščih zanj niso plačane.

Ženske, ki so ostale v domovini, so odvisne od družine ali vladne pomoči. Maroko ne obdavi Sahark in Saharcev in jih dejansko ekonomsko spodbuja ter jih na ta način pacifira in asimilira. Rezultat tega je, da so ženske navajene na razmeroma dobre pogoje življenja. Si bodo begunke in ženske, ki so ostale v domovini, v navzkrižju z interesi? Podobne napetosti se lahko pojavijo tudi med moškimi in ženskami. Begunci, tako moški kot ženske so izenačeni in kvalificirani za različna dela. Prišlo bo do tekmovalnosti za delovna mesta, kjer se bosta pokazala izkušnost in izučenost. Možje v taboriščih zagotavljajo, da si ne želijo življenja, kakršno je bilo pred vojno in da so ponosni na dosežke, ki so jih Saharke dosegle v času begunstva. Napetosti se lahko pojavijo zlasti med begunkami in moškimi, ki so ostali v domovini. Le-ti niso videli dosežkov žensk in njihovega trdega in vztrajnega dela. Kot rezultat so lahko ti moški nezadovoljni z delom žensk izven doma oz. z njihovo ne tradicionalno vlogo in poklici tehnične narave, zdravstva in celo sodelovanja v politiki. Po drugi strani pa bi jih lahko ti moški celo spodbujali v udeležbi pri tovrstnih delih.

Begunke bodo prav gotovo soočene z možnostjo vzpona v sam politični in gospodarski vrh ali pa s ponovno marginalizacijo v novo nastajajoči saharški družbi. Prehodno obdobje poraja nedvomno več vprašanj kot odgovorov in bo prav gotovo osnova za nadaljna vprašanja. Oboji, tako begunke in begunci, kot ti, ki so ostali na domovih, bodo ustvarjali proces sprememb, če in ko bo Zahodna Sahara svobodna in neodvisna.

Zaključek

Obravnavano temo socialnih in simbolnih vlog žensk v zahodno saharskih begunskih taboriščih sem v svoji diplomski nalogi skušal zaobjeti predvsem s sociološkega in etnološko-antropološkega vidika. Skušal sem predstaviti socialne, kulturne in ekonomske pogoje, v katerih živijo Saharke in ki pogojujejo njihove vloge v družini in širši okolici.

Med pisanjem in razmišljanjem sem ugotovil, da položaja Sahark ne moremo razumeti v kontekstu položaja žensk v zahodnih diskurzih. Prav tako se mi zdi zelo pomembno raziskovanje in oživljanje tradicije, ker bo s tem pripoznana vloga žensk in pomen obeh spolov. S tem bodo oživljeni tisti družbeni segmenti, ki so se v zadnjih desetletjih popolnoma opustili in se počasi izgubljajo v pozabo.

Položaj Sahark in njihovih vlog se je skozi zgodovino spreminjal. Vloga ženske je bila v preteklosti zaznamovana že z rojstvom. Določeno ji je bilo, da bo postala gospodinja in mati svojih otrok ter žena, ki bo vdano stregla možu. Ženske so v takem okolju ostajale doma, vdane v svojo usodo, neizobražene ter odtujene od dogodkov, ki so se odvijali v domači deželi in v svetu. V javnem življenju so se le redko pojavljale.

Ukoreninjenost v prostoru je bila namreč identificirana z moškim. Pravico do zemlje so imeli le moški in ritualne menjave predmetov in oseb, ki so bile temeljni del javnega in političnega življenja, so potekale med moškimi.

Vpliv kolonizacije in maroške okupacije so v saharsko družbo prinesli tudi zahodne koncepte razumevanja, modele spolnih vlog, ki so se preslikali in ob tem verjetno tudi preoblikovali, ko so naleteli na saharske predstave, razumevanja spola in družbenosti. Skozi deljene izkušnje begunstva, izoliranosti in ovir, so saharske begunke in begunci ustvarili solidarnost v skupnem cilju, da si zagotovijo boljše izobrazbo. S tem, ko so vsem omogočili možnost izobrazbe, je bilo ustvarjeno bolj odprto in strpno razpoloženje. Ženske so ga najbolje izkoristile. Podpirale so izobrazbo svojih otrok, študirale so na področjih, ki so jim bila doslej tuja, nedosegljiva, kot je študij tehnike, medicine, kot učiteljice novim rodovom in kot posameznice, vključene v vsakodnevno življenje od politike, do distribucije humanitarne pomoči. Tovrstne spremembe so se razširile od starejših generacij žensk, ki niso imele takšnih možnosti, na mlajše, ki se po končanem študiju v tujini vrnejo v taborišča, kjer delajo ali poučujejo. Odločilno

vlogo v procesu rasti je vodila Zveza saharških žensk. Le-ta je opozarjala na potrebe žensk in bila udeležena v domačih kot mednarodnih programih in uresničevala zastavljene cilje. Današnji izziv je priprava begunk na repatriacijo in načrtovanje zaščite in ohranitev doseženega ter na izboljšave po vrnitvi v domovino. Eden izmed morebitnih prispevkov Sahark in Saharcev je njihova izkušnja med dolgotrajnim begunstvom. Po skoraj treh desetletjih Saharke nadaljujejo z izpodbijanji predsodkov o begunkah, muslimankah. Njihovi dosežki so lahko iskrica za nove relevantne razprave na področju antropologije in za študije o begunkah in beguncih.

Izvedba referendumu in repatriacije sta naslednji fazi v procesu preobrazbe saharške družbe. Te izkušnje bodo morebiti predmet nadaljnjih raziskav in vprašanj o tem, če bodo ženske vključene v »izgradnjo« nove družbe. Kako bo z izobraževanjem? Ali bo repatriacija tudi priložnost za ženske kot je bilo obdobje begunstva?

V begunskih taboriščih so Saharke prevzele pobudo nad svojim razvojem in usposabljanjem in s tem razblinile vzorce o begunkah kot nemočnih žrtvah. Dokazale so, da zmorejo kot posameznice in s skupnim delom ustvariti, si izboriti in spremeniti odnose v družbi. S svojimi dosežki v taboriščih in drugod dokazujejo svojo sposobnost vodenja in odločanja. Za Saharke je bila izobrazba prvenstvena pot k usposabljanju v begunstvu. Izobrazba jih je pripeljala k novim možnostim vodenja po vrnitvi v Zahodno Saharo. V obdobju begunstva se je tudi spremenil koncept materinstva kot izključno ženske domene.

Zaradi sorazmerno omejenega časovnega obdobja terenskega dela in neposredne izkušnje, ki sem jo intenzivno doživljal skozi oči opazovalca, zaključki, ki jih podajam v nalogi, zagotovo vsebujejo tudi osebni nivo zaznavanj in interpretacij, kar je večni problem raziskovanja. Čeprav je mogoče le slutiti, kaj pomeni v določenem socialnem in kulturnem kontekstu pojem "ženska", pa se mi zdi, da šele tak pristop omogoča kompleksnejši pogled na to, kaj pomeni biti in živeti kot ženska v določenem kulturnem okolju....

Literatura in svetovni splet

Animour-Benderra, Meriem (1988): *Le Peuple Sahraoui et l'autodetermination*, Entreprise algerienne de presse, Alžir

Balac, Ana (1993): *From Confidence in the Present to Concern for the Future*, Report of the Saharawi Women Refugees Conference, London, One World Action

Baskar, Bojan (2001): *Afrike*, Časopis za kritiko znanosti, let. XXIX, št. 204-205-206, Ljubljana

Brazier, C. (1997): *War and Peace in Western Sahara (Special edition)*, The New Internationalist, No. 297

Brumen, Borut in Jeffs Nikolai (2001): *Afrike*, Časopis za kritiko znanosti, let. XXIX, št. 204-205-206, Ljubljana

Bučar, Bojko (1984): *Študije posebnih primerov: Zahodna Sahara*, 171-185 v Ernest Petrič, *Pravica do samoodločbe*, Obzorja, Maribor

Carnoy, Martin in Carlos, Alberto, Torres (1990): *Education and Social Transformation in Nicaragua, 1979 – 1989* v *Education and Social Transition in the Third World*, Carnoy Martin and J. Samoff ured. 315 – 357, Princeton, Princeton University Press

Clausen, Ursel (1978): *Der Konflikt um die Westsahara*, Hamburg, Institut fur AfrikaKunde

Charrad, M. Mounira (2001): *States and Women's Rights, The Making of Postcolonial Tunisia, Algeria and Morocco*, University of California Press, Berkeley in Los Angeles

Dukic, Natali in Thierry Alain (1988): *Saharawi refugees: life after the camps*, Forced Migration Review

Fadel, Kamal (2002): Saharawi Arab Democratic Republic, Briefing Document, Sydney

Firebrace, J. in Harding, J. (1985): Exiles of the Sahara: The Sahrawi Refugees Shape their Future, War on Want, London

Gardner, Anne-Marie (2000): Self-determination in the Western Sahara: Legal Opportunities and Political Roadblocks, *International Peacekeeping*, Vol. 2, No. 7, 115-138

Gunther, John (1955): *Inside Africa*, Harper & Brothers, New York

Haralambos, Michael in Holborn, Martin (2001): *Sociologija, Teme in pogledi*, DZS, Ljubljana

Harell-Bond, B. (1981): *The Struggle for the Western Sahara*, American Universities Field Staff: Reports. 1981/No. 39

Hodges, Tony (1991): *The Western Saharan*, Minority Rights Group International, London

Korac, Maja (1996): *Understanding Ethnic-National Identity and Its Meaning, Questions from Women's Experience v Women' s Studies International Forum*, 19:133-143

Lawless, Richard in Monahan, Laila (1987): *War and Refugees, The Western Sahara Conflict*, Printer Publishers, London in New York

Malkki, Liisa (1995): *Refugees and Exile: From Refugee Studies to the National Order of Things v Annual Review of Anthropology* 24:495-523

Mercer, John (1979): *The Saharawis of Western Sahara*, Minority Rights Group International, London

Murray, Jocelyn (1988): Atlas of Africa, Phaidon, Oxford

Perregaux, Christiane (1990): Femmes sahraouies, femmes du desert, L'Harmattan, Pariz

Stora, Benjamin (2004): Algeria 1830-2000, Cornell University Press, Ithaca in London

Tafra, Majda (1987): Cijela domovina ili smrt, Žena 45, (44.49), Zagreb

Thomas, Angharad in Gordon, Wilson (1996): Technological Capabilities in Textile Production in Saharawi Refugee Camps v Journal of Refugee Studies 2:182-198

UNHCR (2000): The State of the World's Refugees, 2000: fifty years of humanitarian action, United Nations High Commissioner for Refugees. Oxford: Oxford University Press

Fritz, Heike in Krause, Stephan (1997): Khalil, Son of the Sahara (dokumentarni film), Stephan Krause Film production, Eichenau

Lackenberger, Anita in Maurer, Andrea (1998): Im Reich des Lichts (dokumentarni film), TI.ME.CO.DE, Berlin

A Brief History of the Territory and its people, <http://www.arso.org/05-1.htm>

Ustava Saharske arabske demokratične republike, sprejeta na dvanajstem kongresu Polisaria, 26.8. – 04.09.1999, <http://www.arso.org/03-const.99.htm>

www.bbc.co.uk/worldservice/africa/features/storyofafrica/index.shtml

www.africawithin.com/lumumba/last_letter.htm

www.arso.org/05-3.htm (Living in the refugee camps)

www.un.org/Depts/Cartographic/map/dpko/minurso.pdf

www.unhcr.ch/cgi-bin/texis/vtx/publ/

[opedoc.pdf?tbl=MEDIA&id=3dee2ced0&page=publ](http://www.unhcr.ch/cgi-bin/texis/vtx/publ/opedoc.pdf?tbl=MEDIA&id=3dee2ced0&page=publ)

Intervjuji

- Bachir Abderrahmar, direktor bolnišnice v Rabouniju, Rabouni, 14. marec 2001

- Agaila Bo-lla, El-Aaioun, 15. marec 2001

- Hendu Ahmedna Algerilani, Dakhla, 21. marec 2001

- Mohamed Beissat, veleposlanik SADR v Alžiru, Alžir, 29. marec 2004

- Nadjat Hamdi, Smara, 31. marec 2004

- Khadija Hamdi, direktorica centra 27. februar, Smara, 2. april 2004

- Aabed Hamadi el-Khalil in prijatelji, Smara, 3. april 2004

- Fatma Mahdi, predsednica Zveze saharskih žensk, Smara, 6. april 2004

- Leila, Smara, 9. april 2004

- Mohamed Abdelazziz, predsednik SADR, Smara, 9. april 2004

Map No. 3591 Rev. 44 UNITED NATIONS
April 2004

Department of Peacekeeping Operations
Cartographic Section

